

Effecten van zorglandbouw

Wetenschappelijk onderzoek naar de meerwaarde
van zorgboerderijen voor cliënten

INHOUD

Inleiding: Beter op de zorgboerderij?	4
1. Zorglandbouw: welke vormen zijn er?	6
1.1 Korte geschiedenis van zorglandbouw	7
1.2 Ontwikkelingen in zorg en welzijn	9
1.3 Aansluiting van zorgaanbod op boerderijen bij trends in de zorg	12
2. Effecten van zorg op boerderijen voor specifieke doelgroepen	16
2.1 Jongeren	16
Kwaliteiten van zorgboerderijen voor jongeren met gedragsproblemen	16
Effectstudie naar individuele leerwerktrajecten op boerderijen voor probleemjongeren	19
2.2 Mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg	24
Kwaliteiten van zorgboerderijen voor mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg	24
Effectstudie naar het werken op zorgboerderijen voor mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg	25
2.3 Ouderen met dementie	34
Kwaliteiten van zorgboerderijen voor ouderen met dementie	34
Effecten van zorgboerderijen voor ouderen met dementie	34
2.4 Mensen met een verstandelijke beperking	38
Kwaliteiten van zorgboerderijen voor mensen met verstandelijke beperking	38
3. Kwaliteiten van zorgboerderijen	40
3.1 De specifieke kwaliteiten van zorgboerderijen	40
3.2 De relatie zorgboer-cliënt	42
3.3 De boerderij als sociale gemeenschap	42
3.4 Zinvolle dagbesteding, zinvol werk	43
3.5 Een groene natuurlijke omgeving	44
Resultaten uit onderzoek naar de invloed van natuur op gezondheid	45
Verklarende theorieën	46
4. Slot	50
Van nature aanwezig	50
Vervolg	51

Helpt zorglandbouw?

Tijdens hun verblijf op een zorgboerderij eten en drinken ouderen met dementie beter, 'moeilijke jongeren' vertonen minder gedragsproblemen, ook na het verblijf. Ergens verbaast het ons niet dat wonen of werken in een kleinschalige opvang met veel buitenlucht, fysiek werk en persoonlijke aandacht mensen goed doet. De zorg en de landbouw hebben elkaar ook niet voor niets gevonden. Dat was vroeger al het geval. Het aantal mensen dat op dit moment zorg op een boerderij ontvangt ligt op ruim 15.000.

Deze ontwikkeling sluit rechtstreeks aan bij de algemene trend in de zorg waarbij cliënten en hun vertegenwoordigers vormen van hulpverlening zoeken waarin de cliënt zelf een actieve rol speelt. Vormen waarin zij blijven participeren in de samenleving en hun eigen kracht wordt aangesproken.

Recente onderzoeksresultaten

Maar wat is precies het effect op mensen in kwetsbare posities als ze meedoen op een zorgboerderij? Is de invloed op gezondheid en wel-

Een review van effectstudies laat zien dat 40% van het effect van een behandeling veroorzaakt wordt door de problematiek van de cliënt en omgevingsfactoren, 30% door de relatie tussen behandelaar en cliënt en 15% door de hoop van de cliënt. (Ketelaars e.a., 2001)

bevinden van verschillende cliëntgroepen hard te maken? Het wetenschappelijke onderzoek naar de effecten van zorg op boerderijen staat nog in de kinderschoenen. Zeker als we het vergelijken met onderzoek naar de effecten van een interventie als bijvoorbeeld cognitieve gedragstherapie. Maar de eerste inzichten liggen er al wél.

Deze brochure biedt een overzicht van recent wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van zorglandbouw. Sommige studies zijn meer algemeen van aard, andere kijken naar de ef-

fecten voor een specifieke doelgroep zoals ouderen met dementie, jongeren met gedragsproblemen of mensen met een verslavingsprobleem.

Een goed zicht op de effecten van zorglandbouw is belangrijk. In de eerste plaats om na te gaan of zorggeden goed (kunnen) worden besteed. Daarnaast om zorgvragers inzicht te geven in de mogelijkheden van zorg op boerderijen. De groeiende sector zelf, kan op basis van onderzoeksresultaten verder professionaliseren.

Zorgboerderijen zijn bedrijven waar landbouw en zorg worden gecombineerd. Het zijn agrarische bedrijven waar mensen om uiteenlopende redenen terecht kunnen voor dagbesteding of voor een begeleide werkplek in een natuurlijke omgeving.

1. Zorglandbouw: welke vormen zijn er?

In 1998 waren er 75 zorgboerderijen in Nederland. Inmiddels is het aantal gegroeid tot boven de 1000. Ook in andere Europese landen zit er een flinke groei in het aantal boerderijen met een zorgaanbod.

Dé zorgboerderij bestaat niet. De meeste zorgboerderijen ontstaan uit een agrarisch bedrijf dat zich ontwikkelt tot zorgboerderij. Er zijn ook zorgboerderijen die beginnen als tuinproject op een zorginstelling. Een aantal zorgboerderijen is uitgegroeid tot zorginstelling met een eigen AWBZ-erkenning. Het aantal deelnemers dat per dag gebruik maakt van de zorg op een boerderij verschilt. Op sommige boerderijen werken er twee dagen in de week twee deelnemers met de boer mee, op andere zorgboerderijen vinden veertig deelnemers per dag een geschikte dagbesteding.

Zorg voor diverse doelgroepen

Zorgboerderijen richten zich op uiteenlopende doelgroepen uit de zorg- en welzijnssector. Te denken valt aan mensen met een verstandelijke beperking, mensen met psychische problemen of aan ouderen, maar het gaat ook om mensen

met een verslavingsproblematiek die na een afkickbehandeling in de kliniek aan de slag gaan bij de boer. Deelnemers komen voor dagbesteding, een begeleide werkplek, behandeling of een woonplek op de boerderij. Het gaat vaak om mensen die om uiteenlopende redenen tijdelijk niet deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt of behoeften hebben aan respijtzorg. Bij dit laatste kunnen we denken aan een logeerfunctie voor kinderen met een zorgvraag. Het verblijf en het werken op de boerderij heeft vaak als doel de zelfredzaamheid van deelnemers te herstellen en participatie in de maatschappij of reguliere arbeidsmarkt te realiseren.

De zorgboerderijen verschillen onderling niet alleen in de doelgroep die ze bedienen, maar ook in personeel. Afhankelijk van de doelgroep, het aantal deelnemers en het type zorgboerderij is de begeleiding in handen van de boer(in), van ingehuurde landbouwprofessionals, van zorgprofessionals (ingehuurd of vanuit een instelling) of van vrijwilligers. Relatief veel deelnemers die op een boerderij komen, maken gebruik van een persoonsgebonden budget (pgb).

Op een zorgboerderij ligt op een natuurlijke manier de nadruk op empowerment, op meedoen in de samenleving en op steun van informele sociale netwerken.

1.1 Korte geschiedenis van zorglandbouw

Het benutten van natuur of landbouw in de zorg voor mensen is van alle tijden. We weten dat in de Middeleeuwen gevangenissen, ziekenhuizen en kloosters vaak verschillende ruimten hadden die we nu als 'therapeutische buitenruimten' zouden betitelen.

Eén van de oudste en bekendste 'landbouw-zorgprogramma's' ontstond rond 1350 in Geel in Vlaanderen (Roosens, 2007). In een landelijke setting werd zorg verleend aan mensen in nood. Zij werkten met gezinnen uit het dorp mee in een dagelijks ritme en structuur waarin agrarische activiteiten een hoofdrol speelden. Het programma in Geel is een van de eerste voorbeelden van wat tegenwoordig een therapeutische leefwerk-gemeenschap heet. Nog altijd kunnen mensen met een beperking er terecht.

In de veertiger jaren van de vorige eeuw, ontstonden steeds meer therapeutische leefwerk-gemeenschappen waar de natuur als belangrijk

element in de therapie werd gezien. Met name in Ierland en Groot-Brittannië namen deze therapeutische gemeenschappen een vlucht door de invloed van de Camphill beweging.¹ In Groot-Brittannië ontstonden in de jaren '50 en '60 veel tuinprojecten gericht op mensen met een beperking. In deze projecten boden begeleiders en therapeuten tuinieren aan als specifieke dagbestedingsactiviteit.

Ook in Nederland werden therapeutische gemeenschappen opgericht waar mensen met persoonlijke problemen opvang en begeleiding kregen. Deze gemeenschappen begonnen vaak als kleinschalig project met duidelijke idealen (Ketelaars, 2001). Ze ontstonden veelal als protest tegen de massale instellingen.

In de vijftiger en zestiger jaren veranderden de opvattingen over het feit dat patiënten van zorginstellingen zoals (psychiatrische) ziekenhuizen in het beheer van tuinen en boerderijen werkten. Men zag het als onredelijk om patiënten onbetaald in te zetten voor deze activiteiten. Hierdoor verdwenen veel projecten.

Recente ontwikkelingen

De afgelopen jaren groeide de interesse in de relatie tussen groen en gezondheid weer sterk. Volgens sommigen is dit mede te danken aan onderzoek van de Amerikaanse onderzoeker Robert Ulrich die ontdekte dat na een operatie in het ziekenhuis de patiënten met uitzicht op groen sneller herstelden dan degenen die uitkeken op een stenen muur (Ulrich, 1984).

Het aantal boerenbedrijven dat landbouw combineert met zorg nam de afgelopen tien jaar flink toe. De geschatte omzet van de sector lag in 2008 op bijna 50 miljoen euro (Roest e.a., 2009).

---

¹ Camphill is een heilpedagogische beweging die in 1939 is opgezet op basis van de antroposofische wereldbeschouwing. De Camphill-gemeenschappen bieden zowel verstandelijk als lichamelijk gehandicapten een plek om te leven en te werken samen met hun begeleiders en hun families.

De sterke groei bracht de sector er ook toe om zich te professionaliseren.

Zo hebben zorgboeren zich verenigd in regionale samenwerkingsverbanden. Verschillende van deze regionale verenigingen hebben een eigen AWBZ-erkenning. In 2009 werd op initiatief van enkele samenwerkingsverbanden de Federatie van Zorgboeren Nederland opgericht. Zij vertegenwoordigt de belangen van de zorgboeren en nam de diensten over van het Landelijk Steunpunt Landbouw & Zorg dat in 1999 was opgericht en financiering ontving van de toenmalige ministeries van LNV en VWS.

De zorgsector is verbonden met de Federatie van Zorgboeren door zitting te hebben in de Raad van Advies, namens onder meer Zorgverzekeraars Nederland, GGZ, cliëntenorganisaties en het ministerie van VWS.

Ook is er veel aandacht gekomen voor het waarborgen van de kwaliteit van de zorgdiensten die de boerderijen aanbieden. In 2000 stelde het toenmalige Steunpunt hiervoor een kwaliteitssysteem op, dat daarna verschillende malen is aangescherpt. In de laatste herziening van begin 2011 is veel nadruk gelegd op de mening van de cliënt en op de vraag in hoeverre de zorgboerderij aansluit bij zijn of haar behoeften. Hoe tevreden zijn zij met het aanbod en hun eigen rollen en taken op de boerderij? Om de cliënttevredenheid structureel te meten en benutten voor kwaliteitsverbetering, is er naast een kwaliteitshandboek ook een cliënttevredenheidssysteem ingevoerd voor zorgboerderijen die zijn aangesloten bij de Federatie.

Daarnaast is er ook onafhankelijk onderzoek op gang gekomen naar het fenomeen zorgboerderij en naar de ervaringen met de zorg aan verschillende doelgroepen. De volgende hoofdstukken geven een beeld van de uitkomsten van deze onderzoeken.

Literatuur

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001) *Werkend herstellen: een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek*. Dronten: Stichting Omslag en Trimbos-instituut.

Roest, A.E., (2009) *Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact: achtergronddocument*. Den Haag: LEI Wageningen UR.

Roosens, E. & L. van de Walle (2007) *Geel revisited. After centuries of mental rehabilitation*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Sempik, J., R. Hine & D. Wilcox (eds.) (2010) *Green Care: A Conceptual Framework, report of working group on the Health Benefits of Green Care, COST Action 866, Green Care in Agriculture*. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

Ulrich, R. (1984) View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224: 420-1.

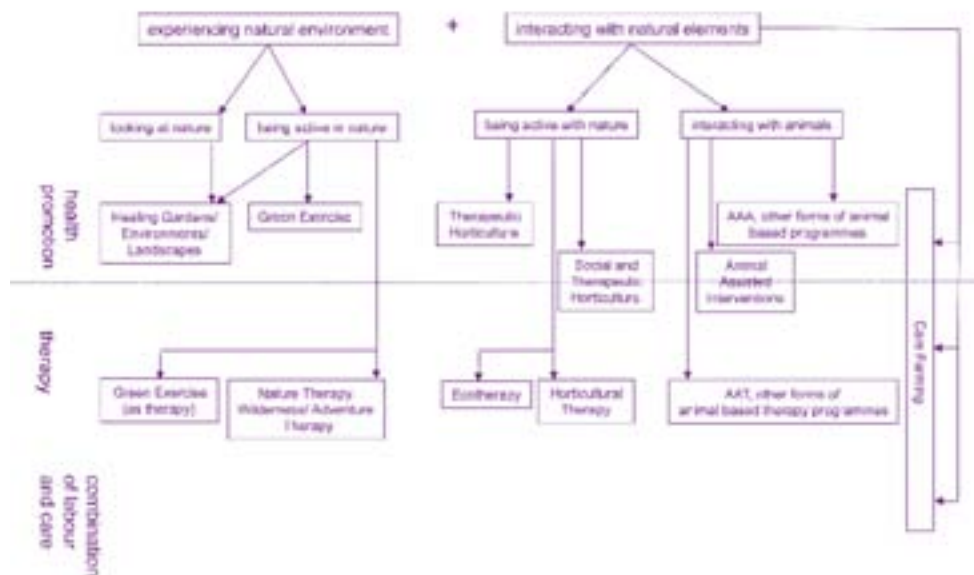

Green care: Cure, care en health promotion in een natuurlijke setting

Het bieden van zorg op boerderijen is één van de vormen van green care. Green care is het paraplu-begrip voor activiteiten die te maken hebben met gezondheidsbevordering of het geven van zorg in een natuurlijke setting. Het kan gaan om de zorg voor verslaafden op een boerderij, maar ook om wildernistherapie voor jongeren of lunchwandelingen in het park voor kantoormedewerkers. We verwijzen hier naar dit begrip omdat er naar meerdere soorten green care activiteiten onderzoek is gedaan. De mechanismen achter deze verschillende activiteiten, komen vaak overeen. Dat maakt dit onderzoek interessant voor de zorglandbouw. In deze brochure zijn daarom ook de resultaten van enkele van deze studies opgenomen.

De onderstaande figuur geeft aan hoe zorglandbouw zich verhoudt tot andere green care activiteiten. Het maakt duidelijk dat zorglandbouw niet alleen zorg of dagbesteding biedt, maar ook is te zien als interventie die bijdraagt aan behandeling (cure), gezondheidsbevordering (health promotion) en (arbeids)rehabilitatie.

De onderzoekers maken in dit figuur duidelijk welke green care activiteiten er zijn. Allereerst maken zij een onderscheid in activiteiten in de natuur waarbij deelnemers wel in de natuur aanwezig zijn, maar niet zozeer actief gebruik maken van de natuurlijke elementen (experiencing natural environment). Een voorbeeld is een groep kantoormedewerkers die tijdens de lunchpauze in het park gaat wandelen. Door het bewegen in het park herstellen mensen van hun werkzaamheden maar ze hebben geen directe interactie met de natuur. Daar tegenover staan activiteiten waarbij er wel een interactie is met de natuur (interacting with natural elements), zoals het

Figuur 1: Overzicht van 'green care' activiteiten en de relatie met natuur (Haubehofer e.a., 2010)

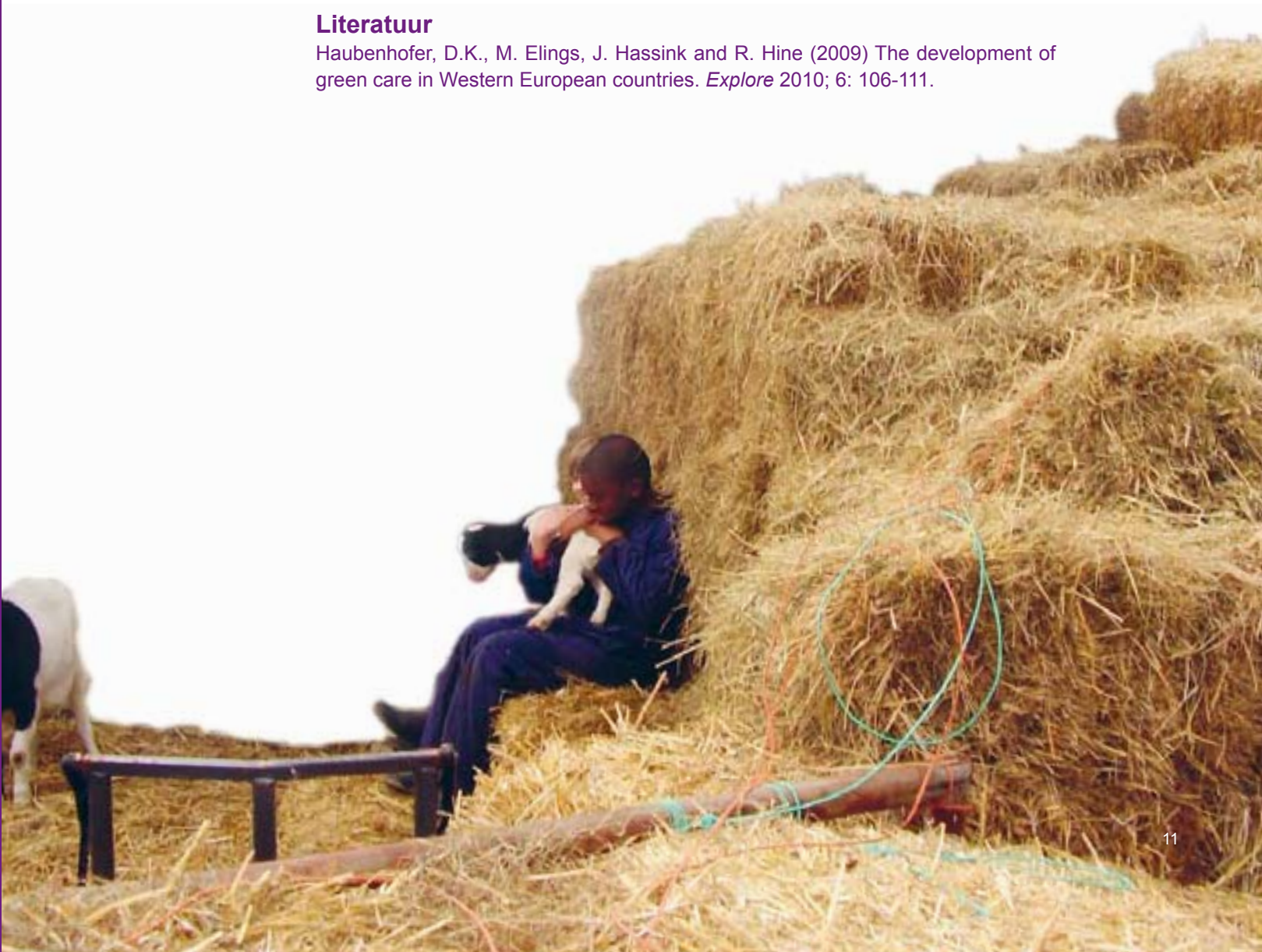
verbouwen van groenten in een moestuin. Het werken in de moestuin is dan een middel voor mensen om (weer) een arbeidsritme op te doen.

Deelnemers kunnen ook interactie met dieren hebben. Hierin maken de opstellers van het model onderscheid tussen het dier als middel voor therapeutische doeleinden, zoals bij equine therapy, therapie met paarden. We spreken dan over animal-assisted therapy. Gaat het over het in contact brengen van een cliënt van een zorginstelling met dieren, dan spreken we over animal-assisted interventie. Een voorbeeld zijn de dier-o-theken in sommige verpleeghuizen waar ouderen huisdieren kunnen verzorgen of vertroetelen.

De figuur maakt duidelijk of een activiteit vooral een bijdrage levert aan gezondheidsbevordering (health promotion), behandeling (therapy) of arbeidsrehabilitatie. Op zorgboerderijen zijn activiteiten aanwezig waarbij deelnemers zowel passief als actief betrokken zijn bij de natuur. Deze activiteiten kunnen een bijdrage leveren aan de gezondheidsbevordering, behandeling of arbeidsrehabilitatie van deelnemers en daarmee aan hun kwaliteit van leven.

Literatuur

Haubenhof, D.K., M. Elings, J. Hassink and R. Hine (2009) The development of green care in Western European countries. *Explore* 2010; 6: 106-111.

1.2 Ontwikkelingen in zorg en welzijn

Het aanbod van zorgboerderijen sluit aan bij verschillende actuele ontwikkelingen en trends in de zorg- en welzijnssector. Ze zijn te scharen onder twee hoofdtrends: het stimuleren van zorgvragers om te participeren in de maatschappij, en het stimuleren van hun vermogen om de regie over hun eigen leven te hebben: empowerment.

Stimuleren van participatie in de maatschappij

Vermaatschappelijking van de zorg

Vermaatschappelijking betekent dat mensen gestimuleerd en in staat gesteld worden om mee te doen in de maatschappij (De Wilde, 2002). Het gedachtegoed om mensen met een zorgvraag zo lang mogelijk zelfstandig tussen andere burgers te laten wonen en hen zorg en begeleiding in de buurt te bieden, kreeg al vorm in de jaren tachtig van de vorige eeuw. De extramuralisering kwam toen in zwang: het verlenen van zorg buiten de muren van instellingen. De ontwikkeling om zorg te vermaatschappelijken gaat een stap verder. Het verwijst naar een bewuste inspanning van cliënten, hun naastbetrokkenen, professionals en de samenleving als geheel, om plek te maken voor mensen die eerder buiten het maatschappelijke leven stonden (Kal, 2001).

Vermaatschappelijking heeft in het bijzonder betrekking op mensen met een verstandelijke, lichamelijke of psychische beperking. Het uitgangspunt van zorg is om uit te gaan van hun mogelijkheden in plaats van hun beperkingen. Mensen worden aangesproken op waar ze goed in zijn, wat ze kunnen en waarin ze kunnen groeien. Ook wordt anders aangekeken tegen beperkingen omdat mensen vaak ook van hun beperkingen kunnen leren. Steeds vaker wordt daarom ook ervaringsdeskundigheid van mensen met een beperking ingezet. Gebruik maken van de eigen ervaringsdeskundigheid is een belangrijk punt geworden voor veel patiënten, cliënten en mensen met een handicap (Van Haaster e.a., 2010).

Community care

Community care heeft als streven dat mensen met een beperking een zo gewoon mogelijk leven kunnen leiden. Zij ontvangen niet uitsluitend hulp van hulpverleners en zorginstellingen, maar ook van andere partijen in de samenleving (Bouduin, 2002). Het principe van community care gaat zowel over care in de community als over care door de community (Kwekkeboom, 2010).

Rehabilitatiebenadering

Bij rehabilitatie gaat het om het verbeteren van het functioneren van de cliënt op verschillende levensgebieden. Dat kan bereikt worden door cliënten vaardiger te maken en hun omgeving zo aan te passen dat zij er naar vermogen kunnen functioneren (Van Weeghel, 1995). Rehabilitatie is een stroming die zich met name richt op het creëren van mogelijkheden voor chronisch psychiatrische patiënten. Het streven is er op gericht om patiënten volwaardig burger te laten zijn.

Er bestaan verschillende rehabilitatiebenaderingen. Ze onderstrepen allemaal dat de cliënt in zijn of haar rehabilitatie een belangrijke eigen rol speelt en dat een langdurige aanpak essentieel is. In de afgelopen jaren vatte de gedachte steeds meer post dat rehabilitatieprogramma's vooral gericht moeten zijn op het versterken van de natuurlijke tendens van cliënten om te groeien. De insteek is dan niet zozeer het aanleren van vaardigheden of het geschikt maken van de omgeving, als wel het ondersteunen en stimuleren van het herstelproces bij cliënten zelf (Boevink, 2006). Rehabilitatie richt zich, behalve op de levensgebieden wonen en sociale relaties, vooral op werk en zinvolle dagbesteding vanuit de opvatting dat werken gezondmakende eigenschappen kan hebben (Van Weeghel, 1995).

Empowerment en zelfredzaamheid

Herstelbenadering

Cliënten hebben allemaal hun eigen ervaringen en die moeten leidend zijn voor de aanwezigheid

en interventies van hulpverleners. Dit is het uitgangspunt van de herstel- of recoverybenadering. De benadering is geïntroduceerd en ontwikkeld door cliënten en consumentenorganisaties in Amerika (Chamberlin, 1997). Cliënten geven aan dat hoop, empowerment en het inzetten en benutten van hun eigen ervaringsdeskundigheid sleutelcondities zijn voor hun herstel en daarmee zelfredzaamheid.

Eind jaren negentig werd het concept ook in Nederland geïntroduceerd (Boevink e.a., 2006; Deegan, 2001). De belangstelling voor de benadering nam de jaren daarna sterk toe. Dit kwam onder andere door de activiteiten van het team Herstel-Empowerment-Ervaringsdeskundigheid, het HEE-team. Het HEE-team had als doel mensen met ernstige en aanhoudende psychische aandoeningen te ondersteunen om zich uit een positie te vechten die ze als ondergeschikt ervaren. Ze leerden van zich te laten horen als gelijken ten opzichte van hun hulpverleners. Het HEE-team zorgde ervoor dat binnen de GZZ verder is nagedacht over herstelgeoriënteerde zorg. De vorm van zorg richt zich op:

- Het centraal stellen van het levensverhaal en ervaringsdeskundigheid van de cliënt naast hun ziektegeschiedenis
- Het versterken van de regie en keuzevrijheid van cliënten (empowerment)
- Het ontwikkelen, formaliseren en implementeren van de inzet en ervaringskennis
- Het betrekken van cliënten bij de zorg

Boevink (2005) geeft aan dat het voor het herstel van cliënten belangrijk is dat hulpverleners hen in het gewone leven leren kennen. Hulpverleners moeten niet vasthouden aan een behandelrelatie maar een relatie nastreven die gericht is op samenwerken en gelijkwaardigheid. Cliënten geven aan dat zij het belangrijk vinden dat hulpverleners onbevooroordeeld naar hen luisteren, hen accepteren en een betrokken gesprekspartner zijn. Binnen de herstel- en empowerment-aanpak worden gerichte principes gehanteerd om de eigen kracht van een cliënt te versterken. Het gaat om principes als de focus leggen op in-

tegratie in de samenleving en betrokkenheid van die samenleving, op eigen kracht en eigen keuzes. Daarnaast staat de erkenning centraal dat herstel mogelijk is net als de erkenning van de waarde van steun van de omgeving en informele netwerken, en ligt er nadruk op de relatie tussen de cliënt en begeleider.

1.3 Aansluiting van zorgaanbod op boerderijen bij trends in de zorg

Een zorgboerderij biedt zorgvragers een voorziening waar ze essentiële elementen uit de hiervoor besproken stromingen en ontwikkelingen kunnen ervaren (Hassink, e.a., 2011). Er ligt op een natuurlijke manier nadruk op empowerment van de deelnemers, op integratie in de samenleving en steun van informele sociale netwerken. De insteek op een zorgboerderij is het meedoen aan gewoon werk (Hassink, 2009). Deelnemers krijgen er een werkplek buiten het reguliere zorgcircuit. Het is een omgeving die zij als minder stigmatiserend ervaren. Ook het accent op de mogelijkheden in plaats van de beperkingen van een deelnemer, de individuele benadering en het onderdeel uitmaken van het leven van boer, gezin en een bredere gemeenschap, sluiten aan bij empowerment en bij maatschappelijk ingebedde zorg.

Hassink en anderen (2011) geven aan dat in de langdurige zorg meer nadruk zal komen op het voorop stellen van de behoefte van de klant. De zorg zal steeds meer aansluiting moeten vinden bij de belevingswereld van de zorgvrager. De zorg die op boerderijen geboden wordt is vaak kleinschalig. Dit maakt het daar goed mogelijk om naar de behoeften van een individuele deelnemer te kijken. In de taken die deelnemers aangeboden krijgen, wordt vooral uitgegaan van hun (individuele) mogelijkheden.

Literatuur

- Bennett, D. (2003) Rehabilitatie is mensenwerk. De ontwikkeling van een visie. In: *Rehabilitatie, een orientatie en een beschrijving van drie benaderingswijzen*. M. Nuy (ed.), SWP, pp 11-16.
- Boevink, W. (2005) Over leven na psychiatrie. In: *Individuele rehabilitatie, behandeling en herstel van mensen met psychiatrische problemen*. J. Droës (Ed.) Amsterdam: SWP.
- Boevink, W. A. Plooy & S. van Rooijen (2006) *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid van mensen met psychische aandoeningen*. Amsterdam: SWP.
- Bouduin, D. A. McCulloch & A. Liégeois (2002) *Good care in the community: ethical aspects of deinstitutionalisation in mental health care*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Chamberlin, J. (1997) A working definition of empowerment. In: *Psychiatric Rehabilitation Journal* 20 (4): 43-46.
- Deegan, P.E. (2001) Recovery as a self-directed process of healing and transformation. In: C. Brown (Ed.) *Recovery and wellness: Models of hope and empowerment for people with mental illness*, Haworth Press: New York, p. 5–21.
- Haaster, H. van, D. Hidajattoellah, J. Knooren & J.P. Wilken (2009) *Kaderdocument Ervaringsdeskundigheid*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Hassink, J, J. van Dijk, A. van en D. Klein Bramel (2011) *Waarden van Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.
- Hassink, J. (2009) *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International.
- Kal, D. (2001) *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Kendall, K.S. & M.B. Kenkel (1989) Social exchange in the natural helping interaction. *Journal of rural community psychology*. 10: 25-45.
- Weeghel, J. van (2005) *Herstelwerkzaamheden. Arbeidsrehabilitatie van psychiatrische patiënten*. Utrecht: SWP.
- Wilde, G. de (2002) *Erbij horen. Advies Taskforce Vermaatschappelijking Geestelijke Gezondheidszorg*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Op zorgboerderijen kunnen verschillende groepen zorgvragers terecht: mensen met een verstandelijke beperking, mensen met psychische problemen, ouderen met dementie, jongeren met gedragsproblemen enzovoorts. Iedere groep vraagt om een specifiek aanbod van zorg, activiteiten en begeleiding.

2. Effecten van zorg op boerderijen voor specifieke doelgroepen

De afgelopen jaren zijn er verschillende onderzoeken gedaan naar de effecten die het meewerken of wonen op een zorgboerderij heeft voor verschillende doelgroepen.

2.1 Jongeren

De doelgroep (kwetsbare) jeugd kan steeds vaker voor hulp en opvang terecht op zorgboerderijen. Deze jeugdzorgboerderijen leveren zorg aan kinderen en jongeren in de leeftijden van 2 tot 18 jaar. Sommige hebben speciale programma's op woensdagmiddag of in het weekend voor jonge kinderen met ADHD of vormen van autisme. Andere boerderijen bieden crisisopvang voor jongeren die voor een bepaalde periode uit huis geplaatst moeten worden. Rond deze laatste doelgroep is recent onderzoek verricht om de effecten en specifieke kwaliteiten van de boerderij in kaart te brengen.

Kwaliteiten van zorgboerderijen voor jongeren met gedragsproblemen

Het Platform Jeugdzorgboerderijen (2010) heeft in samenwerking met Wageningen UR onderzocht welke kwaliteiten zorgboerderijen hebben om ondersteuning te bieden aan jongeren met gedragsproblemen. Deze jongeren zijn vaak vastgelopen in de gezinssituatie (ruzie en agressie, wegloopgedrag), op school of werk (ze gaan niet meer naar school of werk) of hebben verkeerde vrienden en geen positieve invulling van hun vrije tijd (drugs, criminaliteit).

Duidelijkheid en veiligheid

De dagelijkse terugkerende activiteiten op de boerderij en de rust die een landelijke omgeving uitstraalt, bieden jongeren structuur, duidelijkheid en veiligheid die nodig zijn om zich positief verder te kunnen ontwikkelen. De structuur komt op de boerderij bijna vanzelfsprekend tot

Jongeren ervaren dat ze op de boerderij de rol van medewerker hebben en niet die van cliënt. Ze leren ervaren dat ze kwaliteiten hebben en dat ze die kunnen toepassen.

stand, waar dit in een andere (zorg)setting meer gecreëerd moet worden. Het helpt de jongere om in een veilige omgeving de draad van hun leven op te pakken.

Op de boerderij is ook veel minder agressie dan binnen een school of een instelling. Daar komen de jongeren meer in contact met andere probleemjongeren, wat de kans op conflicten vergroot.

Continuïteit in begeleiding

De boer of boerin is altijd aanwezig. Als de jongere uit school komt kan hij zijn verhaal kwijt. Op reguliere instellingen hebben zij vaak te maken met wisselende begeleiders. Die hebben ieder hun eigen normen en waarden, en eigen methoden en ideeën. Dit kan met name lastig zijn voor jongeren die op zoek zijn naar duidelijkheid en structuur.

Rolmodel

De boer kan een voorbeeld zijn voor jongeren die met hun identiteit worstelen. Over het algemeen gesproken is de boer trots op zijn bedrijf en op wat hij heeft bereikt. Het boerenleven is zijn identiteit. Dit straalt van hem af. De boer is een vakman en de jongere kan van hem leren. De ervaring leert dat Marokkaanse jongeren die een plek vinden om mee te werken op de boerderij, makkelijker autoriteit toekennen aan de boer dan aan een begeleider in de jeugdhulpverlening (Hassink, e.a., 2011).

Ook het boerengezin kan dienen als rolmodel. Medewerkers uit de jeugdzorg noemen het belang van het gezin voor de jongeren (Platform Jeugdzorgboerderijen, 2010). Jongeren zelf geven aan dat zij het contact met het boerengezin waarderen.

Betrokkenheid en verantwoordelijkheid

Op de boerderij werkt de jongere samen met de boer. Hij is onderdeel van het leven van het boerengezin. Hierdoor ontstaat een sfeer van gelijkwaardigheid. Door dit samen werken en soms ook samen wonen, bouwen de boer en de jongere een persoonlijke relatie op.

Jeugdzorgboeren geven aan dat zij het normaal vinden om tijdens werkzaamheden te praten over hun eigen leven en ervaringen. In instellingen wordt hiervoor nog wel eens gewaarschuwd: een te persoonlijke relatie is niet professioneel en kan leiden tot teleurstelling. Boeren geven aan dat zij de vrijheid hebben om zaken op hun manier aan te pakken, en daardoor soms meer risico's durven te nemen. Zij zoeken zo wat meer de grenzen op van de jongeren, wat het verantwoordelijkheidsgevoel van de jongeren kan stimuleren.

Uit eerder onderzoek in de jeugdzorg blijkt dat jongeren de aandacht van begeleiders, luisteren, serieus genomen worden, open en eerlijk zijn, vertrouwen en samen gewone dingen doen erg belangrijk vinden (Meerdink, 1999).

Nadruk op wat de jongere wél kan

De boer stelt over het algemeen niet het probleem van de jongere centraal, maar kijkt vooral naar wat de jongere kan betekenen. Hierdoor ontstaat er positieve aandacht. Jongeren zelf ervaren dat ze op de boerderij de rol van medewerker hebben en niet die van cliënt. Ze kunnen leren ervaren dat ze kwaliteiten hebben en dat ze die kunnen toepassen.

Leren in het echte leven

Op een boerderij hoeven geen kunstmatige situaties gecreëerd te worden om iets te leren voor de jongeren. Jeugdzorgmedewerkers wijzen er op dat een boerderij het echte leven is. Jongeren die vervreemden van de samenleving, kunnen op de boerderij weer opnieuw betrokkenheid ervaren. Het 'back to basics gaan' is een goed alternatief voor vervreemding. De boerderij is ook een omgeving vol levensprocessen (geboren worden en doodgaan van dieren, de cyclus van de seizoenen, het zorgen voor planten en dieren) die jongeren inzicht kan geven in hun eigen leven.

Aansluiten bij interesses

Jongeren die afhaken op school, vinden de lessen op school vaak te abstract. Het verzorgen van dieren en planten op de boerderij is heel concreet: het is duidelijk waarom het moet gebeuren en dieren reageren direct. Dit stimuleert de verantwoordelijkheid van de jongere.

Jongeren hebben vaak behoefte aan een omgeving die 'niet af' is en die zij zelf kunnen invullen. De boerderij biedt deze omgeving, waardoor jongeren ook hun eigen creativiteit kunnen gebruiken. Met name jongens vinden het leuk om 'te sleutelen' of ander ambachtelijk werk te doen. Op de boerderij is vaak vanzelfsprekend ruimte voor dit soort activiteiten.

Buiten de eigen omgeving

Een voordeel van het verblijf op een boerderij is dat die vaak letterlijk en figuurlijk ver weg is van de omgeving waar een jongere uit komt en in de problemen is geraakt. Hierdoor komen ze minder in de verleiding 'het slechte pad weer op te gaan'.

Effectstudie naar individuele leerwerktrajecten op boerderijen voor probleemjongeren

Jan Hassink van PRI en Praktikon (Radboud Universiteit) hebben samen met verschillende instellingen voor jeugdzorg de effecten en meerwaarde van zorgboerderijen voor probleemjongeren onderzocht. Eén van de onderzoeken is verricht bij Topaze, een jeugdzorgaanbieder in Schijndel. Topaze biedt jongeren individuele woon-werktrajecten aan op de boerderij. Hierin staat het ervaren leren centraal. Jaarlijks gaan ongeveer 25 jongeren naar 25 boerderijen. De laatste vijf jaar hebben circa 100 jongeren een woon-werktraject op de boerderij afgerond. Bijna alle jongeren hebben bij aanvang slecht contact met de ouders, hebben vaak geen dagbesteding in de vorm van school of werk en geen goede vrijetijdsinvulling. Ze vertonen gedragsproblemen, gebruiken drugs en hebben contacten met de politie. Hun zelfvertrouwen is gering.

De jongere die aan het traject meedoet, woont in een woonunit op de boerderij die hij zelf moet onderhouden en werkt mee op het boerenbedrijf. De jongere gebruikt de warme maaltijd bij het boerengezin, voor de rest woont hij op zichzelf. Het traject duurt een jaar, waarvan een half jaar op de boerderij en een half jaar nabegeleiding, waarbij de jongere in de meeste gevallen thuis woont. Zowel de jongere als de ouders ontvangen dan ambulante begeleiding.

Van de ruim 100 jongeren die werden aangemeld voor het traject in 2009, sloot 69% het traject planmatig af. 19% stopte voortijdig en 13% is uiteindelijk niet gestart. De jongeren die het traject afsloten waren voornamelijk (89%) jongens, en waren van Nederlandse afkomst (90%).

Gekeken is of de deelnemende jongeren zelf een verbetering zien op de punten die kenmerkend zijn voor 'ervarend leren': hun dagelijks functioneren, zelfwaardering en zelfbepaling, het zelf ervaren probleemgedrag, omgaan met problemen en stressvolle gebeurtenissen en met hevi-

ge gedachten en gevoelens. De begeleiders van Topaze rapporteerden hoe de jongeren scoorden op contact met het eigen gezin, deelname aan school of werk, de verblijfplaats, politiecontacten, schulden, besteding van vrije tijd, alcohol- en drugsgebruik, welzijn, gedragsproblemen en zelfwaardering.

De vragenlijsten zijn bij de start en afloop van het boerderijtraject, en aan het einde van het natraject afgenomen. Als referentie voor de uitkomsten dienden de gegevens van normgroepen.

Resultaten

> *Afname van probleemgedrag*

Uit de vragenlijsten die de jongeren zelf invullen blijkt dat het boerderijtraject een positief effect heeft op hun probleemgedrag en zelfwaardering (tabel 1). Deze positieve effecten blijven ook een jaar na het beëindigen van het boerderij traject zichtbaar. De effecten op het omgaan met problemen (coping-gedrag) zijn geringer.

Tabel 1. Veranderingen na Ervarend leren op de jeugdzorgboerderij (het percentage jongeren dat ernstige problemen heeft op dat gebied)

Aspect	Start	Einde
Internaliseren ¹	32	8
Externaliseren ²	45	15
Problemen met zelfwaardering	21	4

Voor zowel de jongeren die een individueel woon-werktraject volgen als zij die tijdelijke opvang krijgen op de boerderij, verminderen de gedragsproblemen. Het traject leidt ook tot een

1 Internaliserend gedrag is gedrag dat zich naar binnen keert en dat zich uit in angst, depressie, teruggetrokkenheid en lichamelijke klachten.

2 Externaliserend gedrag richt zich naar buiten, hierbij kunnen we denken aan: agressie, opstandig gedrag, ongehoorzaamheid en driftbuien.

verbetering in het contact met het eigen gezin, de eigenwaarde en het welbevinden van de jongere. In veel situaties gaat het ook beter op school of pakt de jongere werk of school weer op. Voor de oudere jongere zien we ook een sterke afname in middelengebruik.

Medewerkers van Topaze geven aan dat door het boerderijtraject forse verbeteringen optreden in het contact met het gezin, schooluitval of werk, politiecontact, gebruik van drugs, invulling van de vrije tijd, welzijn, gedragsproblemen en zelfvertrouwen (tabel 2). Na afloop van het natraject vlakken deze verbeteringen wel wat af maar het percentage jongeren dat drugs gebruikt, politiecontact of gedragsproblemen heeft, is echter aanzienlijk lager dan bij de start van het traject (tabel 2).

Tabel 2. Veranderingen per prestatie-indicatoren (%)

Prestatie-indicator	Start	Einde	Natraject
	%	%	%
Goed contact met vader	12	58	73
Goed contact met moeder	33	83	81
Dagbesteding	14	88	87
Goede invulling van vrije tijd	5	51	58
Welzijn	16	80	81
Zelfvertrouwen	9	83	81
Geen politiecontact	22	95	81
Geen drugs	12	80	50
Geen gedragsproblemen	3	50	46

> Minder agressie en conflicten

Jongeren geven aan dat zij op de boerderij minder prikkels en minder agressie ervaren dan op de traditionele (zorg)voorzieningen of op school. Ook zijn er minder conflicten. In reguliere instellingen hebben ze vooral contact met andere jongeren die problemen hebben. Daar is de kans groter dat er conflicten ontstaan.

> Respijtzorg en preventie

Door de laagdrempelige opvang op de boerderij worden soms zwaardere vormen van hulpverlening voorkomen. Bij jeugdigen die dag-,

weekend- of logeeropvang ontvangen is er ook sprake van een sterke ontlasting van de thuis-situatie (Platform Jeugdzorgboerderijen, 2010).

Literatuur

Platform Jeugdzorgboerderijen (2010) *De jeugdzorgboerderij. Een wenkend perspectief*. Wageningen: Wageningen UR

Hassink, J., R. De Meyer, P. van der Sman, P. & J.W. Veerman, (2011). Effectiviteit van ervaren leren op de boerderij. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 50, 51-63.

Hassink, J. (2009) *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International.

Meerdink, J. (1999) *Weet u wat een hulpverlener moet doen? Kinderen en jongeren over de kwaliteit van uitvoerend medewerkers in de (semi-) residentiële hulpverlening*. Utrecht: SWP.

Natuur en kinderen met ADHD

Een Amerikaanse studie van Nancy Wells (Cornell University, 2000) heeft gekeken naar een verband tussen natuur en het voorkomen van ADHD bij kinderen. Kinderen van 7 tot 12 jaar die voor een programma naar een groenere omgeving verhuisden, bleken na de verhuizing minder ADHD-verschijnselen te vertonen. In een andere studie hebben onderzoekers een experiment uitgevoerd met kinderen met AD(H)D in dezelfde leeftijdsgroep. Zij maakten onder begeleiding individuele wandelingen van twintig minuten in drie verschillende omgevingen: een natuurlijke omgeving (stadspark) en twee niet-natuurlijke omgevingen (binnenstad en woonwijk). Na afloop van elke wandeling volgde een aandachtstest. De resultaten laten zien dat de kinderen na de wandeling door het park meer getallen konden onthouden dan na de wandeling door de binnenstad of de woonwijk (Faber, Taylor & Kuo, 2008). Overigens hadden alle bovengenoemde studies methodologische tekortkomingen waardoor de ondersteuning van de relatie tussen natuur en AD(H)D niet geheel overtuigend is. Ook het onderzoek Natuur als therapie bij ADHD (Van den Berg, 2011) concludeert dat voor kinderen met ADHD een natuurlijke omgeving vooral goed is voor het uitvoeren van 'moeilijke' cognitieve taken die een beroep doen op hun vermogen zaken te kunnen overzien en te plannen. Een groene omgeving is niet de ultieme remedie, maar kan een positief effect hebben op bepaalde aspecten van hun gedrag en welzijn.

Literatuur

Faber Taylor, A. & F. Kuo (2008) Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. In: *Journal of Attention Disorders*: online published.

Van den Berg, A.E. (2011) *Natuur als therapie bij kinderen met ADHD. Literatuurstudie, interviews met deskundigen en empirisch onderzoek*. Wageningen: Alterra.

Wells, N.M. (2000) At home with nature. Effects of 'green-ness' on children's cognitive functioning. In: *Environment and Behaviour*, 32: 775-795.

2.2 Mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg

Mensen met psychische problemen of verslavingsproblematiek komen om diverse redenen op de zorgboerderij. In veel gevallen werken zij op de zorgboerderij om een zinvolle tijdsbesteding te hebben en daarmee structuur en ritme aan hun week te geven. Meestal heeft deze dagbesteding als achterliggend doel resocialisatie, rehabilitatie of herstel. Sommige deelnemers uit deze doelgroep werken op de boerderij als onderdeel van een arbeidsreintegratietraject waarbij het uiteindelijke doel doorstroom naar (regulier) werk is.

In deze weergave van de resultaten uit onderzoek naar zorg op boerderijen voor deze groep, zijn mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg als één groep samengenomen. Het onderzoek naar effecten van zorgboerderijen is tot nu toe vooral op de gezamenlijk groepen gericht, zonder een nader onderscheid te maken. Uit onderzoek blijkt dat bij ongeveer 70% van de deelnemers uit de verslavingszorg tevens sprake is van psychische problematiek en daarmee van een dubbele diagnose.

Kwaliteiten van zorgboerderijen voor mensen uit de psychiatrie en verslavingszorg

Plant Research International (Wageningen UR) heeft in samenwerking met het Trimbos-instituut onderzocht welke kwaliteiten op de zorgboerderij belangrijk zijn voor mensen met psychische of verslavingsproblemen (2011). Ze verrichtte een vergelijkbare studie samen met het Louis Bolk Instituut (2008). In beide studies heeft de onderzoeker in focusgroepgesprekken of diepte-interviews aan deelnemers gevraagd welke elementen en kwaliteiten van de boerderij belangrijk zijn geweest voor hun herstelproces. Hieruit kwamen de volgende kwaliteiten van zorgboerderijen voor deze doelgroep naar voren:

Zinvol werk en afleiding

Het werken op de boerderij helpt deelnemers

met een verslavingsprobleem om van hun verslaving af te komen doordat zij hun gedachten ergens anders op kunnen richten. Zij hebben de dag dat ze op de boerderij zijn een doel en hoeven niet thuis te zitten of op straat te hangen. Op straat of thuis is de verleiding groot om aan drugs of alcohol te denken. Ook deelnemers uit de psychiatrie ervaren dat het werk hen afleidt van hun ziekte. Zij staan tijdens het werken minder stil bij hun problemen.

Het hebben van werk biedt deelnemers uit de verslavingszorg de mogelijkheid om hun oude wereldje achter zich te laten. Het is voor hen vaak moeilijk om de oude 'vriendenkring' achter te laten. Die kunnen ze nu 's avonds weren door te zeggen dat ze 's ochtends weer vroeg naar hun werk moeten en daardoor geen tijd hebben. Het hebben van werk fungeert zo als een belangrijke stok achter de deur. De werkzaamheden op een boerderij zijn vaak gevarieerd, waardoor deelnemers verschillende activiteiten kunnen uitproberen. Het zet hen aan het denken over welke interesses en kwaliteiten ze hebben.

Structuur en ritme

Het merendeel van de deelnemers in het onderzoek heeft lange tijd thuis, in een kliniek of instelling gezeten en weinig gedaan. Voor hen is het prettig om weer te werken en een doel voor de dag te hebben. De werkzaamheden op de boerderijen zorgen ervoor dat deelnemers weer een ritme opbouwen. Begeleiders zien het doorzettingsvermogen en de motivatie van deelnemers toenemen. Zij komen ook hun afspraken na, wat als gevolg heeft dat er meer werk uit hun handen komt. Vooral het verzorgen van dieren stimuleert deze verantwoordelijkheid.

Andere omgeving

De boerderij biedt deelnemers een andere omgeving dan zij gewend zijn. Velen van hen komen uit de stad. Zij geven aan dat in de stad continue prikkels aanwezig zijn. Op de boerderij is er rust en ruimte, deelnemers beleven bijvoorbeeld de seizoenen veel meer dan in de stad. Zij komen tot rust en vinden de ruimte om over zichzelf na te denken.

Sociale gemeenschap

Voor zowel mensen uit de psychiatrie als uit de verslavingszorg is de boerderij een veilig oefenterrein in de stap die zij maken van hun ziekte of verslaving naar regulier of vrijwilligerswerk of de maatschappij in het algemeen. Zij geven aan dat het plezierig is om deel uit te maken van een gemeenschap: het boerengezin, de begeleiders en de collega's op de boerderij. Ze oefenen zo met het leggen van sociale contacten. Ook komen zij op de boerderij niet alleen in contact met lotgenoten maar met verschillende mensen die op de boerderij aanwezig zijn of langskomen.

Kleinschaligheid

Begeleiders uit de verslavingszorg geven aan dat zij de ervaring hebben dat deelnemers meer stoer gedrag gaan vertonen naar mate de groep groter is. Stoer gedrag leidt vaak tot agressie of onbeschoft taalgebruik. Op zorgboerderijen zijn de groepen vaak klein waardoor dit gedrag minder vaak voorkomt. Daarnaast geven de begeleiders aan dat de klussen op de boerderij bij deelnemers het 'wij'-gevoel stimuleert: het gevoel van samen de klus klaren.

Houding boer(in) en begeleiders

De waardering die de boer(in) en begeleiders geven aan deelnemers zorgt ervoor dat deelnemers zelfvertrouwen krijgen en zich welkom voelen. Deze waardering wordt versterkt doordat de boer zijn bedrijf openstelt, mensen zich welkom laat voelen en te accepteren zoals ze zijn. Deze acceptatie door 'normale' mensen stellen deelnemers zeer op prijs.

Effectstudie naar het werken op zorgboerderijen voor deelnemers uit de psychiatrie en verslavingszorg

In een effectstudie naar het werken op zorgboerderijen voor mensen met een achtergrond in de psychiatrie en/of verslavingszorg heeft Marjolijn Elings (2011) in samenwerking met het Trimbos-instituut, deelnemers gevolgd op zowel zorgboerderijen als andere dagbestedings- en werkprojecten voor deze doelgroep. De veron-

derstelling van de onderzoekster was dat het sociaal functioneren, de kwaliteit van leven en het voedingspatroon van deelnemers op zorgboerderijen zou verbeteren en meer zou toenemen dan die van deelnemers op andere werkprojecten.

In een quasi-experimenteel onderzoek volgde ze een jaar lang deelnemers uit beide groepen. Die vulden bij de start op de zorgboerderij of werkproject een vragenlijst in (nulmeting). Daarna volgde een tweede meting na een half jaar en een derde meting na een jaar.

De totale vragenlijst bestond uit verschillende veelgebruikte en gestandaardiseerde vragenlijsten in de zorg. Zij meten de kwaliteit van leven en het psychisch en sociaal functioneren van deelnemers. In het onderzoek is ook gevraagd naar sociaal-demografische kenmerken, het medicijn-, zorg- en middelengebruik. Naast deze kwantitatieve methodiek zijn ook focusgroepgesprekken gevoerd en diepte-interviews afgenomen.

In totaal hebben 149 deelnemers de nulmeting ingevuld (waarvan er 113 op een zorgboerderij werkten en 35 op een ander werkproject). De tweede meting, na een half jaar, is ingevuld door 67 deelnemers (53 deelnemers van zorgboerderijen en 14 van andere werkprojecten). De laatste meting na een jaar, is ingevuld door 28 deelnemers (21 deelnemers werkzaam op een zorgboerderij en 7 op een ander werkproject).

Kwantitatieve resultaten

> Kwaliteit van leven

Bij de start op de zorgboerderij of werkproject is de score van de deelnemers van beide groepen op de kwaliteit van leven, sociaal en psychisch functioneren ongeveer hetzelfde. Gedurende het jaar dat zij gevolgd zijn, gaan de deelnemers op zowel de zorgboerderij als andere werkprojecten op de verschillende domeinen er niet significant op vooruit of achteruit. Tussen beide groepen zijn geen verschillen gevonden. Wel gebruiken beide groepen gedurende het jaar minder frequent verslavende middelen en hebben ze minder contact met hulpverleners of -instanties.

> Tevredenheid

De tevredenheid van deelnemers op zorgboerderijen is gemeten door een vertaling van de GGZ-thermometer voor deelnemers op zorgboerderijen (Van Erp, 2004). De resultaten laten zien dat deelnemers na een jaar op de boerderij te hebben gewerkt erg tevreden zijn met het werk op de boerderij en de begeleiding. Het werk krijgt gemiddeld een 7,8 als rapportcijfer en de begeleiding een 7,9. Resultaten van 45 deelnemers die langer dan een jaar werkzaam zijn op de boerderij laten zelfs zien dat de tevredenheid toegenomen is. Zij geven het werk op de boerderij een 8,2 en de begeleiding een 8,3.

De kwantitatieve gegevens uit deze studie laten zien dat er geen significante verbetering maar ook geen verslechtering van de kwaliteit van leven, sociaal en psychisch functioneren en voedingspatroon van deelnemers op zorgboerderijen zichtbaar is. Dit kan komen door de uitval van deelnemers aan de studie waardoor het aantal respondenten te klein is om significanties aan te tonen.

Kwalitatieve resultaten

Opvallend is dat de resultaten uit de interviews met ruim 50 deelnemers, zorgboeren en begeleiders wel heel duidelijk op een gunstige invloed van de boerderij wijzen. Daaruit komen de volgende effecten van het werken op een zorgboerderij naar voren:

> Toename conditie

Deelnemers voelen zich fitter, bouwen spierkracht op en krijgen weer energie. Voor de mensen met een verslavingsprobleem zorgt het niet-gebruiken ervoor dat hun lichaam zich weer kan herstellen.

> Toename eetlust

Het werken op de boerderij zorgt voor een betere eetlust. Met name voor de deelnemers uit de verslavingszorg is dit belangrijk omdat zij zichzelf vaak korte of langere periodes verwaarloosd hebben. Op de boerderij is een duidelijke structuur van koffie, lunch en thee aanwezig. Zo bouwen deelnemers weer een normale structuur

in hun voeding op. Dit wordt versterkt doordat deelnemers op sommige boerderijen gezamenlijk koken. Het werken in de buitenlucht wekt ook de eetlust op.

> Meer uit handen krijgen

Deelnemers moeten wennen aan het werkritme op de boerderij, maar daarna zien begeleiders dat ze productiever worden. Ze leren zelf aan de slag te gaan, keuzes te maken en hun energie beter te verdelen zodat zij het werken de hele dag volhouden.

> Tot rust komen

Deelnemers geven aan tot rust te komen op de boerderij. Die biedt hen een veilige omgeving waar voldoende ruimte aanwezig is. Het fysieke werk in de buitenlucht zorgt ervoor dat zij moe en voldaan naar huis gaan en daardoor beter slapen.

> Toename zelfvertrouwen en zelfrespect

Het zelfvertrouwen en zelfrespect van de deelnemers neemt toe door het werken op de boerderij. Waardering en acceptatie door de boer en begeleiders maar ook het behalen van positieve resultaten door het werk dragen hieraan bij. Het gevoel nuttig bezig te zijn en een positief resultaat te zien van het werk, geeft deelnemers een versterkt gevoel van zelfrespect en eigenwaarde. Ze hebben een bepaald doel voor ogen. Ook het feit dat de buitenwereld zoals familie en vrienden anders naar hen gaat kijken draagt hieraan bij.

> Vertonen van socialer gedrag

Begeleiders zien het gedrag van deelnemers veranderen. Begeleiders in de verslavingszorg kennen de deelnemers ook uit de gebruikersruimten of sociaal pension. Zij zien dat deelnemers sociaal worden en op de boerderij meer saamhorigheid laten zien. Deelnemers sporen elkaar aan naar de boerderij te komen. Dit is een enorm verschil met de egocentrische houding die begeleiders veelal zien bij deelnemers in de gebruikersruimten of pensions. Op de boerderij gebruiken de deelnemers ook andere taal en praten zij over andere onderwerpen. Ze houden meer rekening met elkaar en hebben nettere omgangsvormen.

> Toename doorzettingsvermogen, betrokkenheid en verantwoordelijkheid

Het doorzettingsvermogen neemt toe naarmate deelnemers langer op de boerderij werken. Ze leren om op tijd op te staan en afspraken na te komen en doen positieve werkervaring op. Doordat deelnemers bepaalde taken toegewezen krijgen ontwikkelen zij hun verantwoordelijkheidsgevoel. Het verzorgen van de dieren en gewassen zorgt voor een toename van de betrokkenheid.

Conclusie

Dit onderzoek laat zien dat deelnemers uit de doelgroep verslavingszorg en psychiatrie zich fitter en nuttiger voelen als zij meewerken op de zorgboerderij. Het is daarbij vooral de combinatie van de verschillende factoren die boerderijen anders maakt dan andere werk- of dagbestedingsprojecten. De zorgboerderij lijkt voor veel deelnemers een plezierige en veilige halte te zijn tussen hun ziekte en/of verslaving en de maatschappij in het algemeen en regulier (vrijwilligers)werk in het bijzonder.

Literatuur

Baars, E., M. Elings & J. Hassink (2008) *De Hoge Born verbindt: kwaliteiten en effecten van zorgboerderij De Hoge Born*. Wageningen: Plant Research International en Louis Bolk instituut.

Elings, M., D. Haubenhof, J. Hassink, P. Rietberg & H. Michon (2011) *Effecten van zorgboerderijen en andere dagbestedingsprojecten voor mensen met een psychiatrische of verslavingszorgachtergrond*. Wageningen: Plant Research International en Trimbos-instituut.

Erp, van N. (2004) *Instrument voor tevredenheidsonderzoek onder deelnemers op zorgboerderij*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001) *Werkend Herstellen: Een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek*. Utrecht: Trimbos-instituut en Louis-Bolk Instituut.

Nut van fysieke activiteiten voor de geestelijke gezondheid

Jaap van der Stel (2005) schrijft in zijn boek 'Pillen, praten en bewegen' over de achtergronden van de bewegingsarmoede die de huidige levenswijze van veel mensen met zich meebrengt. Hij beschrijft wat daarvan de gevolgen zijn voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid. Hij toont aan dat méér bewegen de fysieke gesteldheid van cliënten met psychiatrische problemen kan laten toenemen en dat bewegen ook leidt tot afname van psychische symptomen.

Fysieke activiteiten, zo geeft hij aan, hebben als voordeel dat mensen er veel plezier aan blijken te beleven als zij het verstandig doen. Bij zorg in de vorm van medicijnen en 'praten' kan niet op eenzelfde manier gesproken worden van plezier en genot. De positieve gevoelens die bij bewegen horen, zijn vaak ook de drijvende krachten die ervoor zorgen dat mensen doorgaan met hun inspanningen.

Literatuur

Van der Stel, J. (2005) *Pillen, praten en bewegen: Nut van fysieke activiteiten voor geestelijke gezondheid*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Respijtzorg: mantelzorg en preventie

De zorg voor een naaste met ernstige psychische problematiek is vaak behoorlijk belastend voor zijn of haar omgeving. Volgens een onderzoek van het Expertisecentrum Mantelzorg komt dit doordat bij veel mensen met psychische aandoeningen sprake is van veranderingen in persoonlijkheid, snel overprikkeld zijn en gebrek aan ziekte-inzicht. Veel mantelzorgers hebben daarom behoefte aan respijtzorg, maar veel respijtzorgvoorzieningen sluiten niet aan bij de doelgroep GGZ-cliënten. Het onderzoek toont aan dat de zorgboerderij hierop een uitzondering vormt. De zorgboerderij is een kleinschalige en laagdrempelige voorziening die veel GGZ-cliënten een passende dagbesteding biedt. De zorgboerderij kan daarmee een belangrijke bijdrage leveren aan het ontlasten van mantelzorgers.

Literatuur

Vermaas, M. (2009) *Respijt voor de mantelzorger - kansen voor zorgboeren*. Utrecht: Expertisecentrum Mantelzorg

Vermaas, M. (2009) *Werken bij de zorgboer - een adempauze voor de mantelzorger* (folder). Utrecht: Expertisecentrum Mantelzorg

Effectstudie naar (landbouw)huisdieren in de behandeling van mensen met psychiatrische problemen

De Noorse onderzoekster Bente Berget deed in 2008 onderzoek naar de effecten van landbouwhuisdieren in de behandeling van mensen met psychiatrische problemen. De belangrijkste diagnoses van de cliënten waren schizofrenie, affectieve stoornis¹, angststoornis en persoonlijkheidsstoornis. Zij gingen gedurende 12 weken 2 dagen per week naar de boerderij om er 3 uur per dag met de koeien te werken. Dit gebeurde in aanvulling op hun 'standaard'-behandeling. Het onderzoek was een veranderingsonderzoek met een voormeting, een meting aan het einde van het traject na 12 weken en een nameting, 6 maanden later.

De cliënten vulden vragenlijsten in om angst, depressie, coping gedrag (omgaan met stressvolle gebeurtenissen), self efficacy (doeltreffendheid) en kwaliteit van leven te meten. Naast de vragenlijsten zijn er filmopnamen gemaakt van het contact tussen de cliënten en de dieren.

Resultaten

Uit het onderzoek bleek dat de hoeveelheid werk dat de cliënten verzetten en de kwaliteit van hun werk toenamen tijdens het traject. Er waren geen significante verschillen tussen de behandelgroep en een controlegroep in afname van angst of depressie. Ook de resultaten op het gebied van doeltreffendheid, coping gedrag en kwaliteit van leven lieten geen verschil tussen beide groepen zien.

Voor de groep cliënten met een affectieve stoornis werd wel een positieve verandering gemeten op gebied van doeltreffendheid en kwaliteit van leven. Zij scoorden ook hoger dan de controlegroep. Deze groep cliënten lijkt het meest te profiteren van het contact met dieren.

---

¹ Stoornissen waarbij de (langdurige) emotionele toestand van iemand versterkt of juist onderdrukt is. Hierbij kan men zeer somber (depressief) of juist zeer vrolijk (manisch) zijn.

In een literatuurstudie naar de effectiviteit van dierondersteunende interventies voor een bredere doelgroep blijkt dat voor verschillende groepen cliënten interventies met dieren effectief werken. Effecten die gevonden worden zijn een verbetering van de kwaliteit van leven, vermindering van stress, verbetering van schoolprestaties en intellectuele vaardigheden, verbetering van verbale en sociale vaardigheden en sociale interactie (Mansfeld, 2002; Janssen & Bakker, 2007).

In een studie van Enders-Slengers (2000) zijn de effecten van gedomesticeerde dieren zoals honden en katten in beeld gebracht voor de doelgroep ouderen. Eén van de conclusies is dat mens-dierrelaties sommige sociale behoeften kunnen vervullen waarbij emotionele en zorgaspecten op de voorgrond staan. Het onderzoek toont ook aan dat huisdieren voor een deel een beschermende werking kunnen hebben tegen stressvolle gebeurtenissen.

Literatuur

Berget, B. (2008) *Animal assisted therapy: effects on persons with psychiatric disorders working with farm animals*. As: University of Life Sciences of As, Noorwegen.

Enders-Slengers, J.M.P. (2000) *Een leven lang goed gezelschap. Empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen* (proefschrift). Utrecht: Universiteit van Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.

Janssen, M. & F. Bakker (2007) *De therapeutische werking van huisdieren bij psychiatrische problemen: een literatuurstudie*. Amsterdam: AdSearch.

Mansfeld, K. (2002) *Metaanalyse zur Tiergestützten Therapie. Eine Literaturübersicht unter der besonderen Berücksichtigung potentieller Wirkfaktoren sowie der therapeutischen Indikation*. Wenen: Universität Wien.

2.3 Ouderen met dementie

De toenemende groep ouderen met dementie kan in Nederland op meerdere plekken terecht op een zorgboerderij. In totaal gaat het om ruim 150 boerderijen. De meeste van deze zorgboerderijen verzorgen vooral dagbesteding voor deze doelgroep. Een aantal biedt ook intensievere vormen van ondersteuning, zoals begeleid wonen. Kenmerkend voor de zorg van ouderen op boerderijen is de kleinschaligheid. Het gaat meestal om 6 tot 10 deelnemers.

Kwaliteiten van zorgboerderijen voor ouderen met dementie

Het aanbod van zorg op boerderijen voor dementerende ouderen betekent een vergroting van het aantal opties waar zij terecht kunnen voor opvang. Dat versterkt de keuzevrijheid die zij en hun mantelzorgers hebben. Dagverzorging op de boerderij lijkt een andere doelgroep, met name mannen, aan te spreken dan reguliere dagverzorging.

Kleinschaligheid

Kleinschalige zorg heeft positieve effecten op de groep ouderen met dementie, zo bleek uit onderzoek van het Trimbos-instituut en EMGO-instituut (VU-mc) (2007). Deze groep heeft een sterke behoefte aan een vertrouwde, herkenbare woonomgeving met een huiselijke sfeer. Een zorgboerderij biedt zo'n omgeving. De kleinschaligheid maakt het soms wel lastiger om deskundig personeel aan te trekken.

Het normale leven

De ouderen ervaren het verblijf op de boerderij als het normale leven. Zij doen er dagelijkse activiteiten die ze eerder ook zelf thuis deden, zoals licht opruimwerk en samen koken. In de reguliere opvang is voor deze gewone aspecten minder ruimte; eten wordt bijvoorbeeld meestal opgediend uit een centrale keuken.

Bij ouderen kleeft nog wel eens een stigma aan hulpverlening. De zorgboerderij kan voor sommige ouderen die huiverig zijn voor dagopvang,

een optie zijn om toch mee te doen aan een dagactiviteitenprogramma.

Effecten van zorgboerderijen voor ouderen met dementie

In twee studies is specifiek gekeken naar de effecten van een verblijf op de zorgboerderij voor dementerenden. Simone de Bruin (Wageningen Universiteit, 2009) vergeleek de ontwikkeling van 30 ouderen in dagopvang op de zorgboerderij met die van 23 ouderen in de reguliere dagverzorging. De Bruin volgde de deelnemers vanaf de start op de boerderij of reguliere dagverzorging, na een half jaar en na een jaar. De ouderen gingen gemiddeld 2 tot 3 dagen per week naar de boerderij en waren per dag 6 uur aanwezig. De ouderen in de vergelijkingsgroep verbleven dezelfde tijden op een reguliere dagverzorging. Hasink e.a. (Plant Research International, 2007) beschreven in hun studie de meerwaarde van zorgboerderijen voor verschillende doelgroepen waaronder ouderen met dementie. Deze studies geven het volgende beeld van de effecten van opvang op zorgboerderijen voor de gezondheid en het welzijn van ouderen met dementie.

Voeding

Een belangrijk aandachtspunt bij (dementerende) ouderen is de hoeveelheid eten en drinken die ze tot zich nemen. Veel dementerende ouderen lopen risico op ondervoeding of ongewenst gewichtsverlies. Uit het onderzoek van De Bruin bleek dat dementerende ouderen in dagverzorging op een zorgboerderij, meer energie (1.2 Mj per dag hoger), koolhydraten (39 gram per dag meer) en vocht (441 gram per dag meer) innemen dan dementerende ouderen in de reguliere dagverzorging. Hun verblijf op de zorgboerderijen zorgde voor een significant betere voedingsstatus. Uit de Landelijke Prevalentiemeting Zorgproblemen 2005 blijkt dat 1 op de 4 patiënten in het ziekenhuis, 1 op de 5 cliënten in de thuiszorg en 1 op de 6 patiënten

in verpleeg- en woonzorgcentra in een slechte voedingstoestand verkeert. Dagopvang op de zorgboerderij kan een belangrijke betekenis hebben in de preventie van uitdroging, ongewild gewichtsverlies en ondervoeding.

Gevarieerde activiteiten

De zorgboerderijen bieden ouderen een gevarieerder dagprogramma dan de reguliere dagopvang. Dit gevarieerde programma sluit zo goed mogelijk aan op het normale, vertrouwde leefritme van ouderen. Zij kunnen de activiteiten die worden aangeboden individueel of in groepjes uitvoeren, waar veel activiteiten in de reguliere instellingen voor dagopvang overwegend met de hele dagverzorgingsgroep uitgevoerd worden. Ouderen op de zorgboerderij zijn ook vaker buiten.

Meer sociale contacten

Veel ouderen met dementie komen steeds minder vaak het huis uit en verliezen zo hun sociale contacten. Op de boerderij doen ze weer nieuwe contacten op. De oudere bouwt makkelijker een vertrouwensband op met de boer en boerin. In de reguliere dagopvang is vaak sprake van veel wisselende begeleiders. Op sommige boerderijen komen ouderen ook in contact met mensen uit het dorp. De boer of boerin neemt hen bijvoorbeeld mee als hij of zij boodschappen gaat doen.

Fysieke conditie

De activiteiten op zorgboerderijen zoals het voeren van de dieren, het harken van bladeren, kosten over het algemeen meer fysieke inspanning dan de activiteiten op de reguliere dagopvang. Dergelijke activiteiten zijn ook meer continu aanwezig. Voorbeelden zijn dieren kijken en voeren, tuinieren, wandelen en helpen met het bereiden van de maaltijd. Ouderen op de zorgboerderij voelen meer stimulans om mee te doen en actief te blijven, waardoor ze hun fysieke conditie beter op peil houden. Jan Auke Walburg (2010) vertelt in zijn boek 'Jong van geest' dat verschillende onderzoeken aanwijzingen geven dat lichamelijke beweging de kans op dementie verkleint.

Cognitief functioneren, emotioneel welbevinden, gedragsproblemen

De Bruin constateerde in haar onderzoek dat het cognitief functioneren, het emotioneel welbevinden en gedragsproblemen van zowel de groep ouderen op de zorgboerderij als de ouderen in de reguliere dagopvang geen verbetering vertoonde na een jaar. Ook werden geen verschillen voor deze domeinen gevonden tussen de ouderen op de zorgboerderij en die op de reguliere dagopvang.

Conclusie

Zorgboerderijen bieden ouderen met dementie een afwisselend programma, en het verblijf op de boerderij stimuleert de voedselconsumptie en vochtinname van dementerende ouderen. Op de andere domeinen in het onderzoek zijn geen significante verschillen gevonden tussen mensen op een zorgboerderij en een reguliere opvang. De afwezigheid van verschillen kan te maken hebben met het geringe aantal respondenten. Daarnaast verschillen de ouderen die naar de boerderij gaan (vaker getrouwde en jongere mannen) met de ouderen die naar de reguliere dagopvang gaan (vaker verweduwde vrouwen).

Literatuur

Bruin, S., de (2009) *Sowing in the autumn season. Exploring benefits of green care farms for dementia patients*. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Driest, P., A. Jans, A. Roest & K. Oltmer (2010) *Thuis op de zorgboerderij. Handreiking kleinschalig wonen voor ouderen met dementie*. Bennekom: Taskforce Multifunctionele Landbouw.

Hassink, J., M. Elings, R. Ferwerda & J. Rommers (2007) *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International

Walburg, J.A. (2010) *Jong van geest. Optimistisch ouder worden is geen kunst*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers

Kleinschalig wonen voor ouderen met dementie

Het Trimbos-instituut heeft samen met EMGO Instituut van het VUmc een onderzoek uitgevoerd naar de effecten van kleinschalig wonen voor ouderen met dementie. De afgelopen jaren is het aantal kleinschalige woonvormen voor ouderen toegenomen. Dit heeft te maken met het groeiende besef dat een traditioneel verpleeghuis niet voldoet aan de wensen en behoeften van mensen met dementie. Huiselijkheid, vertrouwdheid en herkenbaarheid ontbreken er vaak, omdat de verpleeghuizen van oorsprong gebaseerd zijn op het ziekenhuismodel met grote afdelingen en lange gangen.

Aan het onderzoek deden 19 kleinschalige woonvormen mee, 7 traditionele verpleeghuizen dienden als vergelijkingsgroep. 160 bewoners en hun mantelzorgers zijn vóór opname en na 6 maanden gevraagd naar functioneren en kwaliteit van leven (bewoner), gezondheid, zorgbelasting en tevredenheid over de zorg (mantelzorger). Daarnaast zijn 380 verzorgenden gevraagd naar de mate van autonomie, verkeisen en sociale steun van collega's en leidinggevenden.

Bij de bewoners komt een positief, maar genuanceerd beeld naar voren. Het blijkt dat bewoners van kleinschalig wonen minder hulp nodig hebben bij activiteiten van het dagelijks leven. Ook zijn zij meer sociaal betrokken dan bewoners van reguliere verpleeghuizen. Verder blijkt dat bewoners van kleinschalige woonvormen meer van de omgeving genieten en dat zij vaker iets om handen hebben. Op het vlak van gedragsproblemen en gebruik van psychofarmaca zijn geen verschillen gevonden. Mantelzorgers van bewoners in kleinschalig wonen geven aan meer tevreden te zijn over bepaalde aspecten van de zorg, zoals persoonlijke aandacht voor zowel bewoner als mantelzorger.

Verzorgenden blijken zeer positief over kleinschalig wonen. De werkkenmerken blijken in kleinschalig wonen gunstiger te zijn: er is meer autonomie, er zijn minder verweken en er is meer sociale steun van collega's.

Literatuur

Boekhorst, te S. (2007) Kleinschalig wonen voor ouderen met dementie: een kwaliteitsverbetering? *Tijdschrift Kwaliteit in Beeld*: 8-10.

2.4 Mensen met een verstandelijke beperking

Al van oudsher werken mensen met een verstandelijke beperking mee op boerderijen. Mensen uit het dorp die niet in het reguliere arbeidsproces konden meekomen, waren vaak welkom op de boerderij. Ook nu vormen mensen met een verstandelijke beperking de grootste groep die gebruik maakt van het zorgaanbod op boerderijen. Het is opvallend dat juist de effecten van de zorg voor deze doelgroep het minst vaak onderzocht zijn. Wellicht heeft dit te maken met moeilijkheden in het onderzoek zoals het ontbreken van geschikte vragenlijsten die in te vullen zijn voor mensen met een verstandelijke beperking. Ook is de te verwachte verandering van de aangeboden zorg voor deze groep misschien minder groot dan bij andere doelgroepen. Voor veel deelnemers is bijvoorbeeld toeleiding naar reguliere arbeid te hoog gegrepen.

Kwaliteiten van zorgboerderijen voor mensen met een verstandelijke beperking

Marjolein Elings (Wageningen UR, 2004) onderzocht de specifieke waarden van een bedrijfsmatige zorgboerderij voor mensen met een verstandelijke beperking. Zij liep mee op zes zorgboerderijen en voerde gesprekken met deelnemers, de zorgboeren en de begeleiders. De doelgroep blijkt erg tevreden over de dagbesteding op de boerderij. Elings identificeerde vijf kwaliteiten die belangrijk zijn om de zorg tot een positieve ervaring voor deze groep te maken.

De boer als rolmodel

De aanwezigheid van een 'echte boer' blijkt van groot belang voor de zorgdeelnemers. Hij fungeert voor hen als rolmodel. Hij is de baas op de boerderij en heeft kennis en kunde in huis over wat er moet gebeuren. In onverwachte situaties, die regelmatig voorkomen, kan hij daardoor creatief handelen. De boer is ook bij uitstek een ondernemer. Dit ondernemerschap komt goed van pas bij het aanbieden van zorgdiensten waar-

bij vaak aanpassingen nodig zijn, wil een cliënt goed mee kunnen doen. Een voorbeeld is een zorgboer die een systeem ontwikkelde waarmee de deelnemers in staat waren om zelfstandig de varkens te voeren.

De bedrijfsvoering: zinnig werk

Het werken op een bedrijfsmatige zorgboerderij, een boerderij waar werkelijk agrarische productie plaatsvindt, heeft een belangrijke meerwaarde voor deelnemers. Dit geldt in het bijzonder voor degenen met een hoog niveau verstandelijke beperking. Het verrichten van noodzakelijke en nuttige werkzaamheden geeft hen waardering en voldoening. Ze werken samen met de boer en begeleiders aan een kwaliteitsproduct. Deelnemers komen vaak in aanraking met alle aspecten van een boerderij. Voor sommige deelnemers is het werken op een zorgboerderij dan ook een goede opstap om door te stromen naar een regulier landbouwbedrijf.

Kleinschalig

Op de meeste bedrijfsmatige zorgboerderijen is de opvang kleinschalig. Cliënten ervaren dat er veel persoonlijke aandacht voor hen is en ook veel aandacht tijdens het werk.

Sociaal netwerk

Deelnemers komen op de zorgboerderij in contact met verschillende mensen. Dit verbreedt hun sociaal netwerk. Vooral het contact met het boerengezin is belangrijk.

Op de boerderij voeren deelnemers veel werkzaamheden gezamenlijk uit. Dit zorgt voor een gevoel van saamhorigheid tussen deelnemers, zorgboer en begeleiders. De deelnemers ervaren het als heel stimulerend dat ze 'samen de klus klaren'. In het samenwerken leren ze ook van elkaar.

Veel mensen met een verstandelijke beperking wonen én werken vaak op dezelfde plek, bijvoorbeeld in een instelling. Deelnemers op een zorgboerderij zijn tijdens de uren van de werkdag in een andere setting; voor hen zijn wonen en werken gescheiden. Op die manier komen ze in contact met andere mensen en zijn ze even weg van het instellingsterrein of huisgenoten.

Cliënten worden aangesproken op hun mogelijkheden

Deelnemers worden in hun werkzaamheden op een zorgboerderij vooral aangesproken op wat ze kunnen en niet op hun beperkingen. Sommige werkzaamheden brengen een bepaalde werkdruk met zich mee. Deelnemers ervaren dit als uitdagend en prettig. Het geeft hen zelfvertrouwen als een klus geklaard is.

Begeleiders met kennis van de landbouw

Zorgboeren en begeleiders geven aan dat kennis van de landbouw essentieel is om mensen goed te kunnen begeleiden. Het zorgt er voor dat zij alle werkzaamheden zo kunnen aanbieden dat die goed aansluiten bij de mogelijkheden van cliënten met een beperking. Het hebben van landbouwkundige kennis en ervaring zijn ook een voorwaarde om flexibel te kunnen inspelen op onverwachte omstandigheden.

Literatuur

Elings, M. (2004) *Boer, zorg dat je boer blijft! Een onderzoek naar de specifieke waarden van een bedrijfsmatige zorgboerderij*. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen UR.

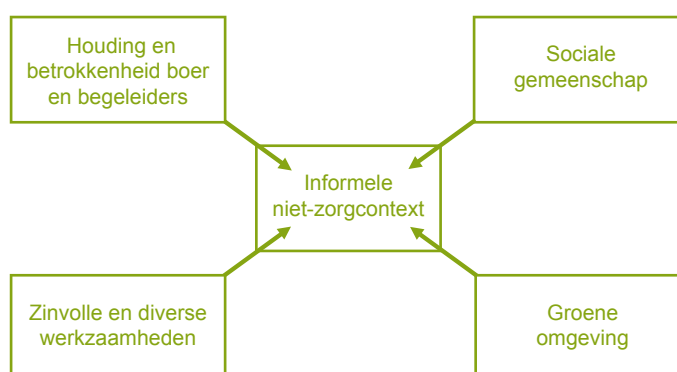
Zorgboerderijen hebben karakteristieke kenmerken of kwaliteiten die, zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, sterk van invloed zijn op de gezondheid en het welzijn van deelnemers. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op vier van de meest in het oog springende kwaliteiten.

3. Kwaliteiten van zorgboerderijen

3.1 De specifieke kwaliteiten van zorgboerderijen

Uit interviews met cliënten, begeleiders en zorgboeren (Hassink, 2007) komt duidelijk naar voren dat zij de zorgboerderij ervaren als een unieke voorziening, omdat die de volgende kwaliteiten

verenigt: een persoonlijke en betrokken houding van de zorgboer(in), een veilige sociale gemeenschap, aanbod van zinvolle en diverse werkzaamheden en een groene omgeving.

Figuur 2: Kwaliteiten van zorgboerderijen (Hassink, 2010)

Cliënten en begeleiders ervaren de zorgboerderij als een unieke voorziening vanwege de persoonlijke en betrokken houding van de zorgboer, de veilige sociale gemeenschap, de zinvolle en gevarieerde werkzaamheden en de groene omgeving.

Deze kwaliteiten zorgen voor een informele context die lijkt op het gewone leven. Eerdere studies laten zien dat deze specifieke kwaliteiten belangrijk kunnen zijn in het herstelproces van deelnemers.

Literatuur

Hassink, J. M. Elings, R. Ferwerda & J. Rommers (2007) *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.

Hassink, J., A. van Dijk & D. Klein Bramel (2011) *Waarden van Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.

3.2 De relatie zorgboer-cliënt

De relatie tussen hulpverlener en cliënt is een belangrijk thema in het onderzoek naar behandeling en zorg voor mensen. Zo noemen Bachelor en Horvath (1999) empathie, begrip, betrokkenheid, warmte en vriendschap als de meest bepalende factoren voor een succesvolle behandeling en tevredenheid van de cliënt. Hoogleraar psychotherapie Leyssen (2007) sluit hierbij aan. Volgens Leyssen is oprechte en authentieke belangstelling, empathie en echtheid van groot belang in het contact tussen hulpverlener en cliënt. Uit effectiviteitsonderzoek naar behandeling van cliënten blijkt dat de therapeutische verhouding en de mate waarin de patiënt actief kan deelnemen aan een behandeling, zeer bepalend is voor een positief resultaat (Verhaeghe, 2010). Een review naar verschillende effectstudies laat zien dat 30% van het effect van een behandeling veroorzaakt wordt door de relatie tussen behandelaar en cliënt (Ketelaars e.a., 2001; Bohart, 2000; Lambert, 1992).

Ook op een zorgboerderij blijkt de relatie tussen deelnemer en zorgboer belangrijk te zijn. In interviews geven deelnemers aan dat zij de boer juist waarderen in zijn rol als niet-zorgprofessional. Er is nog weinig onderzoek verricht naar de rol van niet-professionals in de begeleiding van cliënten. Onderzoek laat wel zien dat vrijwilligers door mensen met chronische psychiatrische problemen gewaardeerd werden als goede luisteraars, betrouwbaar, vriendelijk, respectvol en steunend. Cliënten hebben zelf minder stereotypen over niet-professionals en zijn daardoor eerder bereid tot samenwerking (Kendall, 1989; Piat e.a., 2006; Walter & Petr, 2006).

Literatuur

Bachelor, A. & A. Horvath (1999) The therapeutic relationship. In: A. Hubble, B.L. Duncan & S.D. Miller (eds), *The heart and the soul of change. What works in therapy*. Washington: American Psychological Association.

Bohart, A.C.(2000) The client is the most important common factor: Clients' self-healing capacities and psychotherapy. In: *Journal of Psychotherapy Integration* 10: 127-149.

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001) *Werkend herstellen: een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek* Dronen: Stichting Omslag en Trimbos-instituut.

Lambert, M.J.(1992) Implications of outcome research for psychotherapy integration. In: J.C. Norcross and M.R. Goldstein (eds.). *Handbook of Psychotherapy Integration*. New York: Basic Books.

Leyssen, M.(2009) *Tijd voor de ziel*. Tiel: Lannoo uitgeverij.

Verhaeghe, P. (2010) *Het einde van de psychotherapie*. Amsterdam: De Bezige Bij.

3.3 De boerderij als sociale gemeenschap

Het meewerken op een boerderij zorgt ervoor dat deelnemers deel uitmaken van een sociale gemeenschap: de andere deelnemers, de boer, boerin en andere medewerkers. De boerderij is zelf ook weer onderdeel van een grotere gemeenschap. Het hebben van sociale relaties is essentieel voor een mens. De socioloog Durkheim (1951) geeft aan dat het mensen een rol geeft als ze onderdeel zijn van een gemeenschap en banden met anderen onderhouden. Deze rol (of rollen) bepaalt hun identiteit en de mate waarin ze zich sociaal geïntegreerd weten. Relaties bieden naast fysieke bescherming ook emotionele bescherming (Schachter, 1959).

De 'social exchange theorie' (Vaux, 1998) berekend dat sociale relaties belangrijk zijn omdat

ze lonen en belonen. Mensen vullen elkaar aan en zijn voor elkaar waardevolle bronnen waaruit zij wederzijds uit putten.

Ook vanuit de ontwikkelingspsychologie wordt belang gehecht aan veilige en stabiele gehechtheidsrelaties. Weiss (1973) stelt dat er zes basale intermenselijke behoeften zijn die binnen relaties in meer of mindere mate worden vervuld:

- emotionele gehechtheid (attachement)
- ingebed zijn in een sociaal netwerk (social integration)
- bevestigd worden door anderen (reassurance of worth)
- het hebben van een betrouwbare band (reliable alliance)
- advies, informatie en bescherming krijgen (guidance)
- de behoefte te kunnen zorgen voor een ander (opportunity for nurturance)

Wanneer deze behoeften niet vervuld worden, kan dit volgens Weiss leiden tot psychisch onwelzijn. Onderzoek laat zien dat veiligheid en positieve relaties stress verminderen en herstel bespoedigen (Caplan, 1974; Eriksen, 1994; Kulik & Mahler, 1989; Winefield, e.a., 1992).

Literatuur

Caplan, G. (1974) *Support systems and community mental health: lectures on concept development*. New York: Behavioral Publications.

Durkheim, E. (1951) *Suicide: a study in sociology*. New York: The Free Press.

Eriksen, W. (1994) The role of social support in the pathogenesis of coronary heart disease: a literature review. *Journal of Family Practice* 11: 201-209.

Kendall, K.S. & M.B. Kenkel (1989) Social exchange in the natural helping interaction. *Journal of Rural Community Psychology*, 10 (2): 25-45.

Kulik, J.A. & H.I.M. Mahler (1989) Social support and recovery from surgery. *Health Psychology* 8: 221-238.

Piat, M., S. Wohl & D. DuRuisseau (2006) The use of volunteers to promote community integration for persons with serious mental illness. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 10 (2): 49-57.

Schachter, S. (1959) *The psychology of affiliation: experimental studies of the sources of gregariousness*. Stanford: Stanford University Press.

Vaux, A. (1988) *Social support: theory, research and intervention*. New York: Preager Publishers.

Walter, U.M. & C.G. Petr (2006) Lessons from research on paraprofessionals for attendant care in children's mental health. *Community mental health journal*. 42 (5): 459-75.

Weiss, R.S. (1973) *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge: MIT Press.

Winefield, H.R., A.H. Winefield & M. Tiggemann (1992) Social support and psychological well-being in younger adults. The multi-dimensional support scale. *Journal of Personality Assessment*, 58(1):198-210.

3.4 Zinvolle dagbesteding en werk

Op zorgboerderijen werken deelnemers mee met de normale werkzaamheden die dagelijks aanwezig zijn, ieder naar zijn of haar eigen capaciteiten. Het hebben van een zinvolle dagbesteding of werk heeft een positieve invloed op zowel het fysiek als psychisch welbevinden van mensen (Bartley, 1994; Cable, e.a., 2008). Van Weeghel (1995) en Boardman (2003) noemen in hun studies dat werk mensen structuur, identiteit en de mogelijkheid om zich te ontwikkelen geeft. Het verbreedt hun horizon, zorgt voor sociale contac-

ten en bevordert het gevoel erbij te horen. Het werk dwingt mensen actief te zijn, waardoor ze de mogelijkheid hebben om fysiek moe te worden. Dit leidt normaal gesproken tot een betere fysieke gezondheid.

Uiteraard is het niet zo dat iedere werksituatie een positieve uitwerking heeft. Mensen beoordelen hun werk positiever als het zinvol is en als er voldoende variatie in zit. Kielhofner (2002) geeft aan dat mensen een aangeboren verlangen hebben om zinvol bezig te zijn. Zinnige en betekenisvolle activiteiten zorgen voor structuur en ritme in het leven. Daarnaast stimuleren en bevorderen ze de ontwikkeling van fysieke en sociale vaardigheden. Hierdoor krijgen mensen het gevoel deskundig en competent te zijn.

Christiansen en anderen (2005) ontwikkelden een model dat laat zien dat mensen identiteit en een gevoel van zinvolheid ontleen aan dagelijkse activiteiten. Dit 'person-environment-occupation-performance' (PEOP)-model bestaat uit vier elementen:

- Person: de intrinsieke factoren van de persoon
- Environment: de omgevingsfactoren
- Occupation: dat wat iemand graag doet
- Performance: de wijze waarop iemand dit doet

Door het opdoen van betekenisvolle en liefst succesvolle ervaringen, kan iemand zelfvertrouwen en een gevoel van autonomie en deskundigheid ontwikkelen. Deze eigenschappen zijn nodig om weer andere uitdagingen aan te kunnen gaan (Christiansen e.a., 2005).

Literatuur

Bartley, M. (1994) Unemployment and ill health: understanding the relationship. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 48: 333-337.

Boardman, J. (2003) Work, employment and psychiatric disability. *Advances in psychiatric treatment*, 9: 327-334.

Cable, N., A. Sacker & M. Bartley (2008) The effect of employment on psychological health in mid-adulthood: findings from the 1970 British Cohort Study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62.

Christiansen, C.H., C. M. Baum & J. Bass-Haugen (eds.) (2005) *Occupational Therapy: Performance, Participation and Well-being*, 3rd edition. Thorofare NJ: SLACK Incorporated.

Kielhofner, G. (2002) *Model of Human Occupation*. 3rd edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.

Weeghel, van J. (1995) *Herstelwerkzaamheden. Arbeidsrehabilitatie van psychiatrische patiënten*. Utrecht: SWP.

3.5 Een groene natuurlijke omgeving

Een van de meest wezenlijke kenmerken van zorg op een boerderij is dat mensen er 'weer in contact met de natuur komen'. De Gezondheidsraad concludeerde in 2004 dat mensen steeds minder in contact met natuur zijn. Tegelijkertijd, en misschien niet toevallig, verschijnen er steeds meer studies die aantonen dat het contact met de natuur kan zorgen voor een verbetering van gezondheid en welzijn. We noemen hier op hoofdlijnen de effecten die natuur of groen op mensen heeft zoals die uit diverse onderzoeken naar voren komen. Daarna beschrijven we kort drie theorieën die de mechanismen achter de effecten proberen te verklaren.

Resultaten uit onderzoek naar de invloed van natuur op gezondheid

Betere stemming

Meerdere onderzoeken laten sterke aanwijzingen zien dat zowel het kijken naar afbeeldingen van de natuur als het wandelen in de natuur, de stemming van mensen verbetert. Gevoelens van angst en kwaadheid verminderen en positieve gevoelens nemen toe (Hartig, 2003;

Ulrich, 1991; Hartig, 1991). De herstellende effecten treden zowel op bij stedelijke natuur (parkachtige en waterrijke omgevingen) als bij natuurlijke bossen.

Meer concentratie

Uit onderzoek blijkt dat als mensen in contact zijn geweest met natuur dit een significant positief effect heeft op hun aandacht en concentratie. Als zij vanuit hun woning uitzicht hebben op natuur of als er planten in de kantoorruimte aanwezig zijn, bevordert dit het cognitief functioneren (Van den Berg, 2003). De studies van Kuo en Sullivan (2001) geven een vergelijkbaar beeld. Zij deden onderzoek in een achterstandswijk in Chicago met identieke flatwoningen. Uit hun studie bleek dat uitzicht op meer groen het concentratievermogen van de bewoners verbeterde en dat daarmee onderlinge agressie afnam.

Sneller herstel

Enkele onderzoekers onderzochten de effecten van het bekijken van natuur via videobeelden en concludeerden dat dit leidt tot een lagere hartslag, lagere bloeddruk en minder spierspanning in het gezicht (Laumann, 2003). Hartig (2003) bestudeerde de lichamelijke reactie van mensen als zij wandelen. Daaruit bleek dat mensen lichamen herstellen als zij in een natuurgebied wandelen.

Gezonder door bewegen

Het contact met de natuur kan de gezondheid van mensen ook positief beïnvloeden omdat het stimuleert om fysiek actief te zijn (Gezondheidsraad, 2004). Op dit moment ontbreekt het nog aan goed onderzoek dat het verband tussen de fysieke omgeving en beweging aantoont. Wel zijn studies verricht naar de omgevingsfactoren die aanzetten tot bewegen (Sallis, e.a., 1998). Daaruit blijkt dat in het algemeen natuurlijke omgevingen hogere waarderingen krijgen dan stedelijke omgevingen. De Gezondheidsraad oordeelt daardoor dat een natuurlijke of groene omgeving meer uitnodigt tot bewegen en tevens stimuleert om langer te bewegen. Uit onderzoek van De Vries (2002) blijkt echter dat deze relatie niet hard aantoonbaar is.

Literatuur

Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijke, Milieu- en Natuuronderzoek (2004) *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: Gezondheidsraad en RMNO.

Hartig, T., G.W. Evans, L.D. Jamner (2003) Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, 23:109-123.

Hartig, T. M. Mang & G.W. Evans (1991) Restorative effects of natural environment experiences. *Environment and Behaviour*, 23: 3-27.

Kuo, F.E., & Sullivan, W.C. (2001) Aggression and violence in the inner city: Impacts of environment via mental fatigue. *Environment & Behavior*, 33(4), Special Issue on Restorative Environments, 543-571

Laumann, K., T. Garling & K.M. Stormark (2003) Selective attention and heart rate responses to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 23: 125-134.

Sallis, J.F. A. Bauman & M. Pratt (1990) Determinants of exercise behavior. *Exercise and Sport Sciences Reviews*. 18: 307-330.

Ulrich, R.S., R.F. Simons, B.D. Losito, E. Fiorito, M.A. Miles & M. Zelson (1991) Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11: 201-203.

De Vries, S., R.A. Verheij, P.P. Groenewegen & P. Spreeuwenberg (2003) Natural environments, healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health. *Environment and Planning*, 35:1717-31.

Van den Berg, A.E., Koole, S.L. and Van der Wulp, N.Y. (2003) Environmental preference and restoration: (How) are they related? *Journal of Environmental Psychology* 23(2) 135-146

Verklarende theorieën

Hoe is de positieve invloed van contact met de natuur op gezondheid te verklaren? Onderzoekers menen dat in de natuur zijn, mensen vooral helpt te herstellen van stress (Gezondheidsraad, 2004). De belangrijkste theorieën over hoe dit herstel van stress tot stand komt zijn de Attention Restoration Theory (ART) van Kaplan en Kaplan (1989), het psycho-evolutionaire model van Ulrich (1984) en de Biophilia-theorie (Wilson, 1984). Deze theorieën gaan uit van een evolutionaire, aangeboren basis voor herstellende effecten van natuur.

1. Attention Restoration Theory: natuur herstelt overbelasting van de geest

Volgens Kaplan en Kaplan (1989) herstellen mensen in de natuur met name van aandachtsmoeheid. Aandachtsmoeheid ontstaat bij het uitvoeren van cognitieve taken waarvoor langdurig gerichte aandacht nodig is en irrelevante informatie actief onderdrukt moet worden. Als iemand lang zijn aandacht gericht moet vasthouden, raakt hij overbelast. Hierdoor verminderen prestaties en ontstaat irritatie.

Contact met natuurlijke omgevingen draagt volgens Kaplan en Kaplan op twee manieren bij aan het herstel van aandachtsmoeheid. Allereerst biedt natuur de mogelijkheid om afstand te nemen van routinematige bezigheden en gedachten ('being away'). Ten tweede trekt natuur automatisch de aandacht zonder dat het moeite kost ('soft fascination'). Het verblijf of actief bezig zijn in de natuur heeft daarom een herstellende werking op de mens.

Literatuur

Kaplan, S. (1995) The restorative benefits of nature: towards an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*. 15:169-182.

2. Stressreductie: natuur zorgt voor sneller herstel

De onderzoeker Roger Ulrich (1991) gaat in zijn studies uit van een biologisch-/evolutionair principe. Hij stelt dat de menselijke evolutie heeft

plaatsgevonden in een natuurlijke omgeving. De- genen die positief reageerden op de natuurlijke omgeving en snel herstelden van stress, waren evolutionair gezien in het voordeel. Hij kwam tot deze hypothese na zijn beroemde ziekenhuisex- periment waar patiënten die op groen uitkeken eerder herstelden dan zij die uitzicht hadden op een muur. In een andere studie ontdekte hij dat de hartslag van mensen na het bekijken van een stressvolle misdaadfilm sneller herstelde na het zien van een video met natuurbeelden, dan na het bekijken van een video met daarop verkeers- beelden (Ulrich, 1983).

Literatuur

Ulrich, R.S., R.F. Simons, B.D. Losito, E. Fiorito, M.A. Miles & M. Zelson (1991) Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11: 201-230.1.

Ulrich, R.S. (1983) Aesthetic and affective response to natural environment. In: I. Altman & J.F. Wohlwill (Eds.) *Human Behavior and Environment*. New York: Plenum.

3. De Biophilia-theorie: behoefte aan natuur is aangeboren

De Engelse onderzoeker Edward Wilson (1984) ontwikkelde de Biophilia-hypothese of -theorie. Daarin stelt hij dat mensen een natuurlijke behoefte hebben aan natuur. Ze zouden zich van nature aangetrokken voelen tot andere levende wezens. Wilson concludeert uit zijn onderzoek dat deze aantrekkingskracht aangeboren is en biologisch bepaald. Ze vloeit voort uit de evolutie die de mens heeft doorgemaakt.

Onderzoeker Charles Lewis sluit hierbij aan door te zeggen dat de mens van oorsprong is opge- groeid in een natuurlijk omgeving. Tegenwoordig bestaat de leefomgeving voornamelijk uit dicht- bevolkte steden en is het contact met de natuur zeldzaam geworden. Lewis stelt dat de omge- ving sneller is veranderd dan dat de mens zelf is geëvolueerd. Het gebrek aan contact met de natuur kan volgens hem leiden tot verschillende problemen als vetzucht en gedragsproblemen.

Literatuur

Lewis, C.A. (1996) *Green Nature, Human Nature: The meaning of plants in our lives*. Verenigde Staten: Universiteit van Illinois

Wilson, E.O. (1984) *Biophilia: The human bond with other species*. Cambridge: Harvard University Press.

Verschillende mechanismen spelen tegelijkertijd een rol

Het effect dat het contact met natuur op mensen kan hebben, komt voort uit verschillende mechanismen die naast elkaar plaatsvinden. Een goed voorbeeld is het contact maken met dieren. Veel mensen vinden het prettig om dieren te aaien, voor ze te zorgen en in hun gezelschap te zijn. Het hebben van dieren zorgt er vaak voor dat andere sociale contacten ontstaan. Daarnaast brengt de verzorging werkzaamheden met zich mee die kunnen leiden tot een groter zelfvertrouwen van de verzorger. Zorg voor dieren leert iemand zorgen voor anderen. Het spreekt diegene aan op een zorgtaak en breng hem of haar in een andere rol: in plaats van zelf verzorgd te worden, zorgt die nu voor een ander. Via verschillende wegen kan het contact met dieren dus leiden tot een toename van de kwaliteit van iemands leven.

Literatuur

Janssen, M. & F. Bakker (2007) *Huisdieren in de psychiatrie: een enquête onder GGZ-instellingen*. Amsterdam: AdSearch.

Groen in de woonomgeving en gezondheid

Een onderzoek naar de relatie tussen de hoeveelheid groen in de woonomgeving en de gezondheid van de bewoners liet zien dat er een relatie is tussen de hoeveelheid groen in de woonomgeving en de ervaren gezondheid van bewoners. Mensen met meer groen in de omgeving voelen zich gezonder (Maas, 2009). Deze conclusie sluit aan bij een studie van De Vries en anderen (2003), die daarin aantonen dat mensen met meer groen in hun woonomgeving minder gezondheidsklachten en een betere geestelijke gezondheid ervaren. Dit positieve verband vinden zij voor de bevolking als geheel, en blijkt bovendien relatief sterk te zijn onder ouderen, huisvrouwen en personen uit lagere sociaal-economische groepen. De onderzoekers veronderstellen dat dit komt doordat deze groepen de meeste tijd in de woonomgeving doorbrengen.

De studie van Maas laat ook zien dat mensen met meer groen in hun woonomgeving zich minder eenzaam voelen en minder een tekort aan sociale steun ervaren. Dit geldt met name voor mensen met een lage sociaal-economische status. Uit eerder onderzoek van Vreke en anderen (2006) blijkt er in wijken met veel groen minder kinderen met overgewicht zijn.

Literatuur

J. Maas (2009) *Vitamine G: Green environment, healthy environment*. Utrecht: Nivel.

De Vries, S., J. Maas & H. Kramer (2009) *Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn*. Wageningen: Alterra.

Vreke, J., J.L. Donders, F. Langers, I.E. Salverda & F.R. Veeneklaas (2006) *Potenties van groen! De invloed van groen in en om de stad op overgewicht bij kinderen en op het binden van huishoudens met midden- en hoge inkomens aan de stad*. Wageningen: Alterra.

Cliënttevredenheidssysteem

De Federatie Zorgboeren Nederland heeft in het voorjaar van 2011, als onderdeel van een verplichte kwaliteitssysteem voor de sector, een cliënttevredenheidssysteem ontwikkeld. Dit systeem zal in de toekomst doorlopend nieuwe meetgegevens op gaan opleveren, onder meer over de tevredenheid van deelnemers op zorgboerderijen, en over de mate waarin hun zelfredzaamheid toeneemt.

Enkele kleinschalige pilotstudies rond dit systeem onder de doelroepen ouderen, kinderen/jongeren en mensen met psychische klachten, bevestigen de kwaliteiten van zorgboerderijen die ook in bestaand onderzoeken naar voren komen, zoals het buiten zijn en het contact met dieren en planten. De pilotstudies tonen ook aan dat juist de aspecten van het leren van nieuwe vaardigheden, het meedoen, en het hebben van sociale contacten belangrijke aspecten zijn die de zorgboerderij deelnemers biedt.

Literatuur

Hassink, J., H. van Haaster & F. Bergsma (2011) *Verslag proef toetsing bij Landzijde en 4 zorgboerderijen voor ouderen en jongeren in het kader van een pilot voor ontwikkeling van vragenlijsten*. IGBP, Solidair Consultancy en Wageningen UR.

Het spreekt veel mensen tot de verbeelding: de boerderij als kleinschalige plek waar zorgdeelnemers in de buitenlucht met dieren en planten werken in een natuurlijke ritme, waar zij kunnen ‘opbloeien’. Het is echter óók belangrijk te kijken naar de evidence based onderbouwing van de effecten van zorg op boerderijen en die informatie te benutten om (de kwaliteit) van het zorgaanbod verder te ontwikkelen.

4. Slot

Wat levert het wonen en werken op de boerderij op in termen van herstel of een verbetering van kwaliteit van leven van deelnemers? Daar is het tenslotte om te doen en een onafhankelijke blik op de eigen werkwijze en aanpak, past bij de professionaliseringslag die de sector aan het maken is.

In deze publicatie zijn verschillende wetenschappelijke kwalitatieve en kwantitatieve studies besproken die de effecten van de aangeboden zorg in kaart hebben gebracht. Het is lastig om al echt grote conclusies te trekken, omdat de studies nog beperkt van omvang zijn en er een grote diversiteit aan doelgroepen en soorten zorgboerderijen bestaat.

Van nature aanwezig

De studies laten significante positieve resultaten zien, zoals de betere voeding- en vochtstatus van ouderen met dementie op zorgboerderijen in vergelijking met de reguliere dagopvang of de afname van probleemgedrag en de toename van

zelfrespect bij jongeren die via jeugdzorginstelling Topaze een traject op de boerderij volgen.

Uit de verzamelde onderzoeksgegevens rond verschillende doelgroepen, komt sterk naar voren dat zorgboerderijen over specifieke kwaliteiten beschikken waar veel deelnemers baat bij hebben. Met name de relatie tussen boer(in) en cliënt, het onderdeel uitmaken van een sociale gemeenschap, het doen van zinvolle activiteiten en de groene omgeving springen daarbij in het oog. Ook het feit dat de boerderij een informele niet-zorg-context biedt, ervaren de meeste deelnemers als zeer positief. Zij waarderen dat ze zo deel uit kunnen maken van het ‘gewone leven’.

Zorgboerderijen geven via deze kernkwaliteiten concreet handen en voeten aan zorgbenaderingen die nu sterk in zwang zijn, zoals de vermaatschappelijking van de zorg (participatie), community care en empowerment (versterking van zelfredzaamheid). Op een zorgboerderij is er op een natuurlijke manier sprake van integratie in de

Op een zorgboerderij is er op een natuurlijke manier sprake van integratie in de samenleving, van een nadruk op de eigen kracht van deelnemers, van een individuele benadering en van betrokken relaties.

samenleving, van een nadruk op de eigen kracht van deelnemers, van een individuele benadering en van betrokken relaties.

Vervolg

De informatie uit deze publicatie nodigt iedereen die betrokken is bij de zorgsector uit tot kritische reflectie op de eigen beroepspraktijk: zowel zorgaanbieders, zorgverzekeraars, zorgverwijzers, cliënten als onderzoekers. Met de resultaten in de hand kunnen zij kijken wat de zorg op boerderijen kan betekenen in het totale spectrum van zorg en welzijn. Het biedt aanknopingspunten om ook gezamenlijk verder te onderzoeken hoe de waarde van zorglandbouw voor diverse cliëntgroepen nog beter te verzilveren is, en waar zinvolle nieuwe kruisbestuivingen tussen landbouw en zorg te maken zijn.

De resultaten houden ondernemers in de zorglandbouw een spiegel voor. Ze helpen hen de komende jaren verder te werken aan het vergroten van de meerwaarde van hun diensten, zonder de

unieke aspecten van de zorgboerderij uit het oog te verliezen.

Zorgboeren kunnen kijken waar hun eigen specifieke kwaliteiten liggen, welke doelgroepen ze bedienen en hoe ze het werk en de zorg voor die doelgroepen zo optimaal mogelijk inrichten. Zo zou het interessant zijn om te kijken of de betere voeding- en vochtstatus van ouderen op de zorgboerderij, ook gehaald kan worden bij cliënten uit de verslavingszorg, een groep die ook graag op de zorgboerderij komt voor herstel en reïntegratie.

Zorgverzekeraars en het Ministerie van VWS kunnen nagaan of vormen van zorglandbouw goede invulling geven aan zorgbenaderingen waarin de verhoging van maatschappelijke participatie en/of doorstroom vanuit de zorg naar arbeid en scholing centraal staan. Onderzocht kan worden of het zorgaanbod op boerderijen ook interessant is voor meer doelgroepen.

Cliëntgroepen kunnen aan de hand van de uitkomsten kritisch nagaan of ze de zorg krijgen die ze zoeken en hoe ze kunnen helpen de zorg op boerderijen verder te ontwikkelen. Ook kunnen ze een gedegen keuze maken voor een type zorgboerderij.

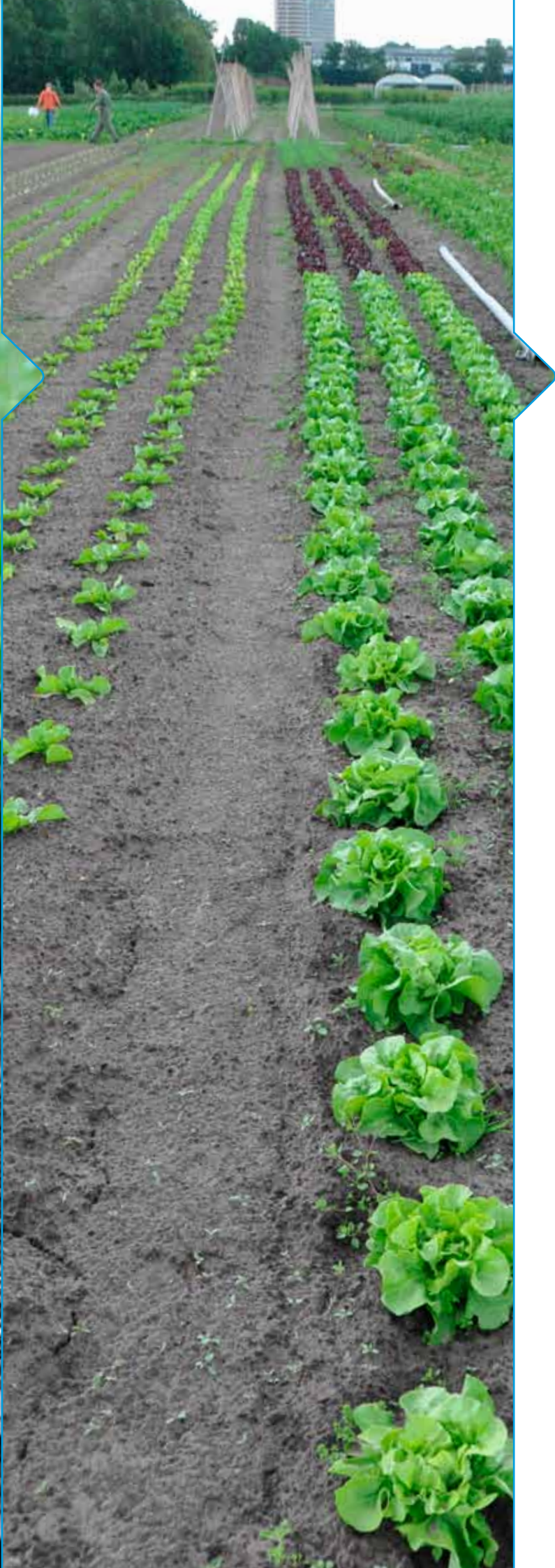
Tot slot legt de verzameling effectstudies in deze publicatie ook bloot wat nog de witte vlekken in de kennis zijn, die met nader onderzoek ingevuld kunnen worden. Een bron van nieuwe onderzoeksgegevens is binnenkort ook het cliënttevredenheidssysteem dat de Federatie Zorgboeren Nederland invoert. Dit systeem zal zorgen voor een continue meting van de tevredenheid van cliënten over de zorg op de afzonderlijke zorgboerderijen.

“Mijn gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen zijn enorm toegenomen. Ik heb hier de mogelijkheid om dingen tot een succes te brengen.”

Deelnemer zorgboerderij de Noorderhoeve

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de Taskforce Multifunctionele Landbouw, in samenwerking met Plant Research International/Wageningen UR, Trimbos-instituut en Praktikon/Radboud Universiteit.

Auteur

Ir. Marjolein Elings, Plant Research International, Wageningen UR

Redactie

Miranda Koffijberg, Communicatiebureau de Lynx

Vormgeving

Annemarie Wijmenga, Communicatiebureau de Lynx

Fotoverantwoording

Marjolein Elings: 2 (L+R), 3 (L), 9, 21, 39, 47, 51, 55

Taskforce Multifunctionele L : 4/5, 30, 32, 49, 53

Inge Hondebrink: 7, 36/37, 41

Yvon Schuler: 3 (R), 11, 15, 23, 29, 33

Wageningen UR, Communication Services: 17, 54 (L+R)

Cees van Stiphout: 25, 55 (L)

Drukwerk

Wilco, Amersfoort

Download

Deze publicatie is te downloaden via www.multifunctionelelandbouw.nl

Uitgave juni 2011

Aan de inhoud van deze brochure kunnen geen rechten worden ontleend.

Overname van passages is toegestaan, mits met bronvermelding.

Wat doet het verblijf op een zorgboerderij met een jongere met gedragsproblemen of een oudere met dementie? Wat zijn precies de effecten van het werken op een zorgboerderij? Deze publicatie geeft de stand van zaken van het wetenschappelijk onderzoek naar deze effecten. Daaruit blijkt dat zorgboerderijen deelnemers helpen om hun zelfredzaamheid te vergroten en actief deel te nemen aan de samenleving.

Auteur:

Ir. Marjolein Elings, Plant Research International, Wageningen UR

